

LAILOSENA PAGONIŠKOJOJE LIETUVOJE

GINTAUTAS ZABIELA

Vienas iš mažiausiai tyrinėtų ir kartu labiausiai mokslininkus viliojančių laikotarpių yra XIII–XIV amžius: pagoniškosios Lietuvos laikotarpis. Dėl rašytinių šaltinių stokos dalį šios epochos istorijos tenka atkurti remiantis kitų mokslų duomenimis. Bene svarbiausia iš jų yra archeologijos teikiama informacija. Archeologai nemažai nuveikė aiškindamiesi ikirikščioniškosios Lietuvos genčių laidoseną. Pagal ją ne vien tik išskiriamos atskiros gentys ar kultūrinės grupės, bet ir bandoma spręsti apie tų genčių įtaką viena kitai, apie dvasinį gyvenimą. Laikotarpio iki XIII a. Lietuvos teritorijoje gyvenusių genčių laidosena bendrais bruožais jau apibūdinta (Tautavičius, 1977, p. 10–18). Dabar ją belieka tikslinti kaupiantis naujiems tyrinėjamų kapinynų duomenims. Laidosena apibūdinta ir XIV–XVII a. laikotarpiui (Urbanavičius, 1966, p. 105–119). Sudėtingesnis klausimas yra dėl XIII–XIV a. laidosenos. Pirmiausiai archeologijoje lieka probleminis pats laikotarpis, kurio pirmoji pusė (XIII a.) neretai priskiriama prie vėlyvojo geležies amžiaus („Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje“, 2 t.), antroji pusė (XIV a.) – prie viduramžių laikotarpio (V. Urbanavičiaus straipsnis „Laidosena Lietuvoje XIV–XVII amžiais“). Šio straipsnio autoriaus pasiūlyta ankstyvųjų viduramžių chronologija (Zabiela, 1987, p. 56; 1995, p. 6, pav. 1), plečiantis istoriniams bei archeologiniams tyrinėjimams, irgi reikalauja tam tikrų pataisų. Problemų šioje srityje daug, nors joms spręsti duomenų tarsi ir nestokojama. Pabandytume jas visas apžvelgti remdamiesi iki 1997 m. archeologų sukauptais duomenimis. Kadangi nėra tikslesnės šio laikotarpio chronologijos, tad šiame straipsnyje tenka naudoti didesnio laikotarpio – bent jau XII–XV a. – laidosenos pakitimus, remtis aiškiais, jau nustatytais faktais ir bandyti užpildyti neaiškias vietas. Konkreti XIII–XIV a. senienų chronologija yra atskiro darbo tema.

ISTORIOGRAFIJA

Specialių archeologinių šios problemos tyrinėjimų, nėra daug. Ilgą laiką XIII–XIV a. kapinynai iš kitų laikotar-

pių kapinynų nebuvo išskiriami. Bene pirmasis tą padaryti pabandė A. Spicynas. Jis pagal nelabai gausius archeologijos duomenis Lietuvos archeologinę medžiagą suskaidė į 23 grupes, iš kurių 4 skiria XIII–XIV a. (Спицынъ, 1926, p. 150–152, 158–161). Tai XIII a., XIV–XVI a. Lietuvos kapinynai, XIV–XV a. Vilniaus krašto akmenimis apkrauti kapai, XIII–XIV a. pilkapiai. XIII a. kapinynams Kauno krašte skiriami Prysmančių, Raginėnų, Imbarės, Pernaravos kapinynai; XIV–XVI a. kapinynams, be jau minėtų Imbarės ir Pernaravos, dar skiriami Pakruojo, Adakavo, Siraičių kapinynai, daiktai apibūdinami pagal Endrietiškių lobį (ten pat, p. 150–152). V. Šukevičiaus tyrinėti Nočios apylinkių jotvingiški akmenimis apkrauti kapai laikomi XIV–XV a. Vilniaus krašto akmenimis apkrautais kapais (ten pat, p. 158–160). Tai vis skirtingų kultūrų bei chronologinio laikotarpio palikimas, kurio tik nedidelė dalis iš tikrųjų priklauso XIII–XIV a. Įdomiausiai apibūdinami XIII–XIV a. Lietuvos pilkapiai. Pasak A. Spicyno, „nieko nesuprasdamas apie šiuos senovės paminklus“, jis juos aprašo pagal Lentvario, Kražių, Sotkalnio pilkapių pavyzdžius (ten pat, p. 160–161). Tai išvis įvairaus laiko ir net neaiškių objektų rinkinys, pavyzdžiui, Lentvario pilkapis čia nurodytas buvęs iš koklių (ten pat, p. 160). A. Spicynu sekęs P. Tarasienka pateikė trumpus visų 4 minėtų kapinynų grupių aprašymus nieko nauja nepasakydamas (Tarasienka, 1928, p. 74–75). Pagal J. Puzino nustatytą naujojo geležies amžiaus viršutinę chronologinę ribą (1250 m.) M. Alseikaitė-Gimbutienė, aptardama kapų tipus priešistorinėje Lietuvoje, trumpai paminėjo ir XIII a. (Alseikaitė-Gimbutienė, 1943, p. 16–18, 21–22, 25). Kitame savo darbe, kur aprašoma visos Lietuvos laidosena, ji trumpai apžvelgė ankstyvųjų istorinių laikų laidoseną (Alseikaitė-Gimbutienė, 1946, p. 84–86). Čia pateiktas 13 kapinynų sąrašas; iš jų tik Purvynuose (Trakų r.) buvo aptikta degintinių kapų (ten pat, p. 86). Knygos lietuviškoje reziumė, matyt, padarius klaidą, teigiama, kad nuo XVI a. mirusieji jau nebedeginami (ten pat, p. 232). Trumpos istorinių laikų laidosenos apžvalgos pateiktos ir R. Volkaitės-Kulikauskienės (Volkaitė-Kulikauskienė, 1958, p. 100–109; Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961, p. 399–400, 550–555; Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 21–44, 276–290), A. Tautavičiaus (Tautavičius, 1977, p. 10–18) darbuose.

V. Urbanavičius XIII–XIV a. laidoseną aptaria kitu aspektu, t. y. remdamasis krikščioniškaisiais kapais su pagony-

bės liekanomis (įkapėmis). Viename iš pirmųjų jo straipsnių apie viduramžių kapinytus aprašomi ir XIV–XV a. skiriami degintiniai kapai (Urbanavičius, 1966, p. 107–108). Čia daugiau kalbama apie šių kapų įrengimą bei chronologiją. Deginimo paprotį XIV–XV a. pradžios Lietuvos kapinyuose V. Urbanavičius plačiau aprašė kitame straipsnyje, skirtame tik degintiniams kapams (Урбанавичюс, 1966, p. 183–190). Buvus deginimo paprotį XIV a. lietuvių laidosenoje autorius čia labiau pagrindžia istorinių šaltinių bei Rumšiškių, Kriemalos, Ruseinių kapinytų duomenimis. Remiantis kai kuriomis įkapių rūšimis, daugiausia pasaginėmis segėmis, žalvariniais raktais bei žalvarinėmis skardelėmis kaustytais diržais, daroma išvada, kad dalis anksčiau rastų kapų buvo datuota neteisingai – jie priklauso XIV a. Pagal Kriemalos kapinytą radinius manoma, kad kapų su žirgais būta net XV a. pradžioje kartu su griautiniais žmonių kapais (Урбанавичюс, 1966, p. 189). Prie XIV a. degintinių kapų V. Urbanavičius sugrįžo po dešimtmečio, aptardamas viduramžių kapinytų tyrimus (Urbanavičius, 1978, p. 38–39). Obelių kapinytą radinių turtingos viduramžių kapinytą dalies tyrinėjimai ir ypač Obelių ežero radiniai paskatino V. Urbanavičių sukurti hipotezę apie XIII–XIV a. laidoseną vandenyje (Urbanavičius, 1983; 1984a, p. 18–21; 1984b, p. 98; 1987, p. 23–26; 1994, p. 48–53; Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 19–46; Урбанавичюс, 1987, p. 75 – 76; 1990, p. 196 – 201). Hipotezė, pradžioje pateikta kaip atsargi laidojimo ar aukojimo alternatyva (Urbanavičius, 1984b, p. 98), buvo išplėta iki laidosenos vandenyje proistoriniu bei istoriniu laikotarpiu (Urbanavičius, 1994, p. 52–53); tas smarkiai sujaukė iki tol nusistovėjusią nuomonę apie vidurio Lietuvos laidoseną XIII–XIV a.

Atskirai reikia pažymėti darbus, kur trumpai užsimeinama apie XIII–XIV a. laidoseną. Tai R. Volkaitės-Kulikauskienės parašytas skyrelis „Archeologijos duomenys“ knygos „Lietuvių etnogenezė“ skyriuje „Feodalinės lietuvių tautybės susidarymo pabaiga“ (Lietuvių, 1987, p. 209–212). Čia randame svarbių teiginių, kad „XIII a. tiek laidosena, tiek įkapėmis jie (kapinytai. – G. Z.) labai artimi XII a. paminklams (iš esmės sunku atskirti), o nuo XIV a. pastebima didelių pasikeitimų“ (ten pat, p. 210), kad įsivyrąja plokštiniai kapinytai, kad kremacija yra pagonybės simbolis, kad inhumacija atėjo kartu su krikščionyste (ten pat). Šie teiginiai yra labai svarbūs ir dabar. Tuo tarpu E. Jovaišos teiginiai, kad, „paplitus mirusiųjų deginimo papročiai, sritiniai skirtumai nyko, ir jau apie IX a. laidojimo papročiai suvienodėjo“, kad „XIV a. krikščionybės įtakoje visoje Lietuvoje įsivyravo nedegintiniai plokštiniai kapinytai“ (Jovaiša, Markelevičius, 1976, p. 47–48), kol kas labiau pagrįsti nebuvo.

Paskutiniu metu atsirado tam tikros V. Urbanavičiaus sukurtos viduramžių kapinytų chronologijos peržiūrėjimo tendencijos. Kernavės–Kriveikiškių kapinytą pavyzdžiu bandoma aiškinti, kad griautinis laidojimo būdas Lietuvoje buvęs jau XIII–XIV a. (Luchtanas, Vėlius, 1996, p. 80–88). Taip teigti paskatino rasti šio laikotarpio griauti-

niai kapai. Jų chronologija tarsi nekelia didesnių abejonių, tačiau to negalima pasakyti apie etninę interpretaciją. Didžiuliai Kernavės–Kriveikiškių kapinytą bei kitų Lietuvos vietų viduramžių kapinytų materialinės kultūros skirtumai, nemažai slavams arba suslavintiems baltams būdingų dirbinių akivaizdžiai rodo, jog etninio faktoriaus šiuo konkrečiu atveju ignoruoti nereikia. Visa tai verčia iš naujo apžvelgti pagoniškosios Lietuvos laidoseną, ieškoti jai būdingų bruožų. Dėl sudėtingos ano meto politinės Lietuvos situacijos vien archeologinės medžiagos interpretavimas būtų nevisapusiškas ir neaiškus, tad reikalingas ir atitinkamas istorinio konteksto suvokimas.

XI–XIV a. ISTORINĖ IR KULTŪRINĖ SITUACIJA

Lietuvos feodalinė valstybė – didžioji kunigaikštystė kūrėsi ir augo sudėtingu laikotarpiu. Jau nuo II t-mečio pradžios įvairios baltų gentys buvo spaudžiamos artimesnių ir tolimesnių kaimynų. Prie Dauguvos kūrėsi Kalavijuočių ordinas, Pavyslyje – kryžiuočiai, Baltijos pakrantes aplankydavo danai, iš pietų grėsė buvusios Kijevo Rusios kunigaikštystės. Tai krikščioniškas, nors ir nevienalytis pasaulis. Jis pagonis baltus veržė tarsi žiedu, tačiau šis veržimas buvo dvejopas. Genty, kurios ribojosi su atėjūnais, buvo įtraukiamos ir išvaromos. Kitos gentys patirdavo tik pavienius antpuolius, todėl jos galėjo labiau telktis ir priešintis. Baltų genčių viduje ir susidarė sąlygos susikurti Lietuvos valstybei. Branduolys – palankiausiose sąlygose buvusios bei didžiausios gentys. Tokie buvo lietuviai. Istorinėje ir archeologinėje literatūroje jie neretai vadinami aukštaitiais; tuo pabrėžiama jų dabartinė geografinė padėtis. Archeologams jie žinomi kaip rytų Lietuvos pilkapių kultūrinę grupę palikusi gentis. Ji apima didelį plotą – šiaurės vakaruose maždaug iki Šventosios upės, šiaurėje, atrodo, siekė iki Dauguvos Daugpilio rajone, rytuose, iki linijos Druja–Miorai–Vileika–Molodečnas, pietuose siekė Nemuno aukštupį, pietvakariuose iki linijos Lyda–Varėna–Alytus. Ši kultūrinė grupė plėtėsi į šiaurę (sėlių kraštą) ir vakarus (jotvingių žemes). XII a. ji apėmė apie 30 000 km² plotą – didžiulę teritoriją, kur, suprantama, visiškai vienoda kultūra būti negalėjo. Matyt, dar I t-mečio pabaigoje šioje teritorijoje atsirado atskirų žemių užuomazgos, kurių pagrindu II t-mečio pradžioje pradėjo formuotis pirmieji valstybingumo branduoliai – atskiros kunigaikštystės. Tokios, matyt, bus buvusios XIII a. rašytiniuose šaltiniuose minimos Nalšia (Zabiela, 1992, p. 22), Deltuva (Zabiela, Barauskas, 1996, p. 5–14). Atskiras klausimas yra konkretus Lietuvos valstybės užuomazgos regionas; apie jį šiame

straipsnyje nekalbama. Viena neiginčijama, kad jis buvo šioje teritorijoje; su tuo sutaria daugelis istorikų ir archeologų.

Rytų Lietuvos pilkapių kultūrinės srities II t-mečio pradžioje pagrindiniai bruožai yra sudegintų mirusiųjų laidojimas pilkapiuose, apjuostuose grioviais. Kapų įkapės nekausios, dažnai jų išvis nėra. Patys kapai paprastai būna įrengti sampile. Tame pat pilkapyne atskiruose pilkapiuose laidoti nedeginti, o vėlyviausiame etape – sudeginti žirgai. Pilkapius palikę žmonės gyveno neįtvirtintose gyvenvietėse; jose daugiausia naudota lipdyta ar žiesta lygiu paviršiumi keramika. Piliakalniai, sprendžiant pagal jų išorę, silpnai įtvirtinti. Šalia jų buvo iki kelių hektarų ploto papėdės gyvenvietės.

Rytų Lietuvos pilkapių kultūrinę sritį nuo XI a. baltų–slavų paribyje šiek tiek veikė rytų slavai. Slavai atnešė griautinių mirusiųjų laidojimo paprotį bei kai kurias įkapes: žiestus puodus, specifinius antsmilkinius. Iki tol nedegintus mirusiuosius laidojo tik sėliai ir latgaliai. Kitur vyravo deginimo paprotys.

Istorikai nėra vieningos nuomonės dėl Lietuvos valstybės kūrimosi centro ir laiko (Gudavičius, 1983, p. 61–70; 1986, p. 53–60.). Paskutiniu metu ryškėja labiau argumentuota nuomonė, kad apie valstybę galima kalbėti nuo 1183 m. (Baranauskas, 1994; 1995), nors dalis istorikų tam ir prieštarauja (Gudavičius, 1994; 1995). Kalbėti apie sąlygas, padėjusias jai atsirasti, išvis vengiama, aptariama tik istorijos bei materialinės kultūros raida (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 270–273). Tuo tarpu rytų Lietuvos pilkapių ir yra būtent toji ikivalstybinė Lietuvos kultūros sritis, kurios pagrindu ir išaugo ankstyvoji feodalinė Lietuvos valstybė. Šios kultūros paskutinės raidos fazės teritorija sutampa su ankstyvosios Lietuvos valstybės pirmine teritorija, tam neprieštarauja ir turimi kalbos duomenys apie Lietuvos pavadinimą. Tokia išvada, nagrinėjant ankstyvųjų viduramžių Lietuvos pagoniškąją laidoseną, yra svarbi vienu aspektu: kokį poveikį rytų Lietuvos pilkapių kultūros laidosena padarė kitoms etninėms kultūrinėms sritims, joms įsijungus į Lietuvos valstybę. Antras svarbus aptariamos temos aspektas yra krikščioniškosios laidosenos poveikis pagoniškajai laidosenai. Kaip žinoma, iki oficialaus Lietuvos krikšto 1387 m. (Žemaitijoje – 1413 m.) būta ne vieno bandymo krikštytis. Be Mindaugo krikšto 1251 m., Lietuvą apkrikštyti mėgino Gediminas apie 1323–1324 m. ir 1341 m., Algirdas ir Kęstutis – 1349, 1351, 1358, 1373 m. (Nikžentaitis, 1990, p. 31–32, 40). Nuo pat ikivalstybinių laikų čia aktyviai veikė misionieriai – įvairių konfesijų vienuoliai. Geras pavyzdys yra šv. Brunono misionija ir žūtis 1009 m. Misionierių galbūt nebuvo daug; prasidejęs karams su krikščioniškaisiais Kalavijuočių (nuo 1237 m. – Livonijos) bei Kryžiuočių ordinais, jų platesnė veikla, nesankcionuota Lietuvos valdovų, matyt, išvis nutrūko, tačiau tam tikras poveikis kraštui buvo daromas. Pagaliau krikščioniškoji Bažnyčia darė ir netiesioginį poveikį krašto gyventojams, nes karo žygiuose į krikščioniš-

kuosius kraštus buvo parsigabenama krikščionių belaisvių, kurie vargu ar lengvai atsisakydavo savo tikėjimo ir papročių, patekę į pagonišką aplinką. Atvirkštinis procesas buvo krikščioniškųjų kaimynų (ypač Kijevo Rusijos) organizuoti karo žygiai į kraštą, kurių metu bandyta ilgesniam laikui čia įsitvirtinti. Pagal šį istorinį ir kultūrinį kontekstą ir reikia aiškintis pagoniškąją laidoseną Lietuvoje.

RYTŲ LIETUVOS KAPINYNAI

Tai pats problemiškausias XIII–XIV a. laidosenos arealas, apie kurį turime labai mažai ir dažnai prieštaringų duomenų. Net ir pavadinimas yra labai sąlyginis, nes taip apibrėžiama ne konkrečių kapinynų paplitimo teritorija, o tas kultūrinis etnis arealas, kuris susidarė rytų Lietuvos pilkapių kultūros vietoje. Kadangi šioje teritorijoje XIII–XIV a. žmonės neabejotinai gyveno (vadinasi, ir laidodavo savo mirusiuosius), istoriškai yra teisinga šią sritį įvardyti kaip rytų Lietuvos kapinynų sritį. Tuo tarpu archeologijos aspektu galima kalbėti tik apie tam tikras hipotezes, susijusias su šio laikotarpio pagoniškosios laidosenos būdo aiškinimu, nes, kaip minėta, konkrečių kapinynų kol kas rasta labai nedaug. Neaiškumo priežasčių yra ne viena. Tai ir netikslus šio laikotarpio chronologija, neapibrėžtos regiono ribos, siaurai suprantama ankstyvoji Lietuvos istorija, dabartinis regiono padalijimas tarp dviejų valstybių.

Pirmiausia yra svarbus rytų Lietuvos pilkapių išnykimo laikas. Paprastai archeologinėje literatūroje laikoma, kad pilkapių pilti visą naująjį geležies amžių (IX–XII a.), o jų išnykimo tikslesnis laikas nenusakytinas. Nurodoma, kad pilkapių išnyksta XIII a. (Volkaitė-Kulikauskienė, 1958, p. 82; Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961, p. 390.) ar net XII a. (Tautavičius, 1955, p. 96). Keliuose pilkapyuose tirti vėlyviausi pilkapių datuoti tiksliau. Stakų pilkapyne (Šalčininkų r.) pilkapyje Nr.8 aptiktas degintinis kapas datuojamas XII a. pabaiga – XIII a. pradžia (Tautavičius, 1958, p. 78.). Kituose tirtuose vėlyvojo geležies amžiaus pilkapyuose vėlyviausių kapų data nustatyta ne taip tiksliai. Alinkos (Raistinės, Trakų r.) pilkapyne ištirti visi išlikę 23 sampilai, vėlyviausi sudegintų žmonių ir žirgų kapai datuojami II tūkstantmečio pradžia (Bliujienė, 1992, p. 124). Kapitoniškių pilkapyne (Kaišiadorių r.) ištirti visi geriau išlikę 50 pilkapių, vėlyviausi kapai datuojami XII a. (Tautavičius, 1957, p. 106). Pabarių (Šalčininkų r.) pilkapyne iš maždaug 65 pilkapių ištirta 19, vėlyviausi kapai datuojami II tūkstantmečio pradžia (XII a.) (Kuncienė, 1969, p. 67). Sausių (Trakų r.) pilkapyne iš maždaug 110 pilkapių ištirta 18, vėlyviausi kapai datuojami X a. (Kuncienė, 1971, p. 83). Katkuškių (Šalčininkų r.) pilkapyne iš 10 buvusių pilkapių ištirti 8, vėlyviausi kapai datuojami XI a. (Kuncienė, 1973b, p. 103). Pamusio (Va-

rėnos r.) pilkapyne iš maždaug 100 sampilų ištirti 47, vėlyviausi kapai datuojami XI a. (Kuncienė, 1972a, p. 98; 1973a, p.121). Grigiškių (Neravų) (Trakų r.) pilkapyne iš maždaug 60 pilkapių ištirta 50 sampilų. Vėlyviausi kapai šiame pilkapyne datuojami X a. (Kuncienė, 1981, p.101). Tai plačiausiai tyrinėtų rytų Lietuvos pilkapynų duomenys. Statistiškai jie yra patikimiausi, nes kasinėjant pilkapius pasirinktinai bei tiriant tik nedidelę sampilų dalį visuomet yra tikimybė vėlyviausių kapų neaptikti. Tačiau padėtis iš esmės nesikeičia ir remiantis paskirų pilkapių, tyrinėtų didesniuose pilkapyuose, duomenimis. Šios tendencijos neturėtų pakeisti ir kai kurių plačiai tyrinėtų pilkapynų, kurių medžiaga neišliko ar tebėra nepaskelbta, duomenys.

Analogiška padėtis yra dabartinėje Baltarusijos teritorijoje esančių pilkapynų, skiriamų baltams. Tiesa, čia tenka padaryti galimas etninės interpretacijos paklaidas, nes didesnių skirtumų tarp kaimynystėje gyvenusių baltų ir slavų nebuvo. Tyrinėtojai iki šiol nesutaria dėl baltų užimtų plotų bei konkrečių etninių skirtumų. Šios problemos yra atskirų tyrimų temos. Aptariamai temai yra svarbus tik laidosenos būdo pasikeitimas iš degintinio į griautinį, paprastai tapatinamas su etnine priklausomybe slavams ar baltų apkrikštijimu. Baltarusijos teritorijoje tirtų pilkapynų medžiaga pateikiama pagal publikacijas. Breslaujos regioną plačiausiai tyrė L. Dučić. Pagal ją, čia griautiniai kapai keičia degintinius X–XI a. pradžioje (Дучиц, 1991, p.15). Konkretūs tirti pilkapynai ir pilkapiai tiksliau nedatuoti (ten pat, p.105–111). Degintinių kapų radinių chronologija plati, tęsiasi iki XIII a. imtinai, gal net ilgiau (ten pat, p.111, 1 lent.). Slavų krivičių tyrinėtojas G. Stychovas Vitebsko srityje tyrinėtus pilkapius datuoja įvairiais laikotarpiais – nuo V iki XII a., ir tik trijų pilkapynų (Glybočicha, Minturova, Navinka) vėliausia data yra XIII a. (vieno – Krapivna – net XVII a.) (Штыхаў, 1992, p.16–19, 1 lent.). Panaši padėtis ir Minsko srities šiaurinėje dalyje. Čia XIII a. dar gyvavo Gatovinos, XIV a.–Kamenos pilkapynai (ten pat, p.82–84, 9 lent.). Visuose aptikti griautiniai kapai. 1974 m. J. Zverūgos tyrinėtuose 6 mažuose (sampilų skersmuo iki 4,3 m, aukštis – iki 0,9 m) Kamenos pilkapiuose mirusieji laidoti galvomis į vakarus karstuose, iki 1,8 m gylio duobėse. Pagal skurdžias įkapes: žiedus, antsmilkinius, apgalvių plokšteles, kapai datuojami XIII–XIV a. (Зверуго, 1975, p.386). Apie kitus pilkapynus išsamesnių duomenų aptikti nepavyko. J. Zverūga, apibūdinamas rytų Lietuvos pilkapius, mini jų tradicines vėlyviausias datas: II t-mečio pradžią ar XII a. (Зверуго, 1989, p.23–24, 26, 27). Įdomesni jo samprotavimai apie slavams skiriamus pilkapius, kur aptikti griautiniai kapai aukštutinės Panemunės regione datuojami XII–XIII a., o „šiaurėje ir ypač regiono šiaurės vakaruose dalis pilkapių su griautiniais kapais yra XIV a. pradžios“ (ten pat, p.106). X a. pabaigoje netoli Minsko, Iziaslavlyje (dabar – Zaslavlis) įkurtame viename pirmųjų slavų kolonizacijos forpostų iš maždaug 1000 čia buvusių pilkapių ištirta 142 ir nustatyta, kad XII a. pradžia datuojami tik 4

pilkapiai. Visi kiti gyventojai tuo metu jau laidojo pagal krikščioniškus papročius plokštiniuose kapinyuose (Заяц, 1995, p.51). Šie kapinynai Kijevo Rusijos teritorijoje žinomi nuo XI a. Jie atsirado po oficialaus Kijevo Rusios krikšto 988 m. (Археология, 1986, p.409). Rytų slavų pilkapiai išnyko XIII a., greičiausiai po mongolų-totorių antplūdžio (Археология, 1986, p.413). Paskutiniu metu plokštiniai XI–XIII a. kapinynai aptikti ir Baltarusijos teritorijoje, priklausiusioje Polocko kunigaikštystei (Семянчук, 1993, p.124–133). Vėliausiai – XII a. datuojami Padsvilės apylinkių pilkapiai su griautiniais kapais (Дучыц, Квяткоўская, 1994, p.69). Šiose apylinkėse esančiame Peravozų 4-ajame pilkapyne tirtas vienas maždaug 3,5x2,5 m dydžio, iki 0,7 m aukščio, iš smėlio piltas pilkapis, skiriamas pereinamajam nuo pilkapių į plokštinius kapinynus tipui. Po sampilu aptiktoje duobėje, 0,8 m gylyje, rasti galva ir vakarus nukreipti moters griaučiai su apgalviais iš sidabrinųjų paaukuotų skardelių. Kapas datuojamas XII a. pabaiga–XIII a. (Дучыц, Квяткоўская, 1994, p.68).

Atskirai reikia aptarti rytų Lietuvos pilkapių kultūros sąsajas su jotvingių palikimu. Tai iš akmenų krauti pilkapiai arba akmenimis apkrauti kapai plokštiniuose kapinyuose. Dėl šios rūšies paminklų skyrimo jotvingiams tyrėjai tarsi nebesiginčija. Kontaktinė zona tarp jotvingių akmenimis apkrautų kapų ir rytų Lietuvos pilkapių buvo Nemuno aukštupio dešiniajame krante bei, matyt, Nemuno vidurupyje. Iš akmenų sukrautų pilkapių sunykimo laikas tiksliau nenustatytas. Juos specialiai tyrinėjusi A. Kviatkovskaja mano, kad tokie pilkapiai sunyko XIII a. viduryje (Квятковская, 1996, p.10, p.60), A. Astrauskas – XII a. (Астраускас, 1989, p.75). Ilgiau jie išsilaikė Nemuno aukštupio kairiajame krante bei dalyje dešiniojo kranto, taip pat prie Vugo (Квятковская, 1994, p.17). Viena aišku, kad tokie pilkapiai virto akmenimis apkrautais kapais, sudarančiais plokštinius kapinynus. Tokių kapų atsiradimą A. Kviatkovskaja anksčiau datavo X a. (Квятковская, 1986, p.38), dabar nurodo X a. pabaigą (Квятковская, 1994, p.16) ar XI a. (Квятковская, 1996, p.60). Apibendrinanti perėjimo nuo pilkapių prie plokštinių kapinynų data jotvingių gyvenamose teritorijose bus X a. pabaiga–XII a. pradžia (Квятковская, 1994, p.19). Akmenimis apkrauti kapai datuojami irgi įvairiai. Štai aiškiai atsikėlusių jotvingių palikti šiaurinėje Baltarusijoje, Glybokojės rajone esančio Peravozų kapinyno kapai datuojami XIII–XIV a. (Дучыц, Квятковская, 1994, p.68–69). Nemuno aukštupyje jie įsivyravo nuo XIII a. antrosios pusės (Квятковская, 1996, p.60). Matyt, nėra abejonių, kad XIII–XIV a. jotvingiai laidojo plokštiniuose kapinyuose. Jų laidosenos pasikeitimai datuoti geriau. X–XI a. pradžioje nuo kūnų deginimo pereinama prie nedegintų mirusiųjų laidojimo būdo (Квятковская, 1996, p.60). V. Sedovas nurodo, kad jotvingiai Nemuno aukštupio dešiniajame krante mirusiųjų degino iki XIII a. (Седов, 1989, p.54), o laidoti nedegintus mirusiųuosius pradėta XI–XII a. (ten pat, p.55). Tą pačią datą, remdamasis kitų autorių tyrinėjimais, nurodo

ir A. Astrauskas. Jis teigia, kad kai kurios Nemuno–Neries tarpupio vietose kremacijos paprotį jotvingiai išlaikė iki XIII a. (Астрейскас, 1989, p.75).

Šiaurės vakaruose lietuviai (rytų Lietuvos pilkapių kultūra) ribojosi su aukštaičiais, kurie paliko plokštinius kapinytus su degintiniais žmonių bei griautiniais žirgų kapais (plačiau apie juos šio straipsnio skyrelyje “Vidurio Lietuvos kapinytai”). Į šiaurę nuo lietuvių gyveno sėliai, kurie II t-mečio pradžioje buvo labai negausūs. Į jų teritoriją jau nuo I t-mečio antrosios pusės skverbėsi kaimynų gentys (iš pietų – tie patys lietuviai). Kadangi šio laikotarpio sėliams skiriamų kapų beveik netirta, jų laidosena nėra aiški. R. Volkaitė-Kulikauskienė teigia, kad sėliai mirusiuosius laidoję plokštiniuose kapinyuose nedegintus (Lietuvių, 1987, p.195). Panašios nuomonės yra ir A. Tautavičius (Tautavičius, 1977, p. 18). Porą pilkapių netoli Rytų Lietuvos pilkapių kultūros paplitimo ribos yra tyręs V. Kazakevičius. Visėtiškių pilkapyno (Anykščių r.) pilkapiuose aptiktus vėlyvus griautinius kapus pradžioje jis datavo XIII–XIV a. (Kazakevičius, 1986, p. 56–57). Dar patyrinėjus šio pilkapyno chronologija buvo patikslinta – vėlyviausi kapai datuojami XII a. (Kazakevičius, 1988, p.55). Šis datavimas nepasikeitė ir ištyrus visus 15 pilkapių (Kazakevičius, 1990b, p.52). Pilkapynas priskirtas sėliams (ten pat). Tokios pačios chronologijos bei etninės priklausomybės buvo ir gretimame Miškinių pilkapyne viename pilkapyje rasti 14 griautinių kapų (Kazakevičius, 1990a, p. 48–49). Latvijos teritorijoje sėliai laidojo nedegintus mirusiuosius tiek plokštiniuose kapinyuose, tiek pilkapiuose (Latvijas, 1974, 226). Buokių pilkapyne (Jakabpilio r.) laidota iki XI a. (Ванкина, 1985, p.46).

Pagoniškosios Lietuvos laidoseną XIII – XIV a. apibūdina ir rašytiniai šaltiniai. Jų ištraukos, kur kalbama apie baltų dvasinį gyvenimą, N. Vėliaus pastangomis surinktos ir išleistos atskiru leidiniu (Baltų, 1996). Kadangi tai pakankamai mokslškai parengtos publikacijos, toliau remiantis rašytiniais šaltiniais nuorodos bus pateikiamos daugiausia į šį leidinį, nors tai ir nėra pirminės šaltinių publikacijos. Siekiant išvengti neaiškumų bei neįsipainioti į šaltinių kritikos problemas, toliau bus apžvelgiami tik neabejotini šaltiniai, atsiradę aptariamojoje epochoje, t. y. XIII–XV a. pradžioje. Tokių šaltinių yra 8. Jų patikimumą didina dar tas faktas, kad tai skirtingų šalių autorių informacija, bylojanti tą patį. Vėlesnių, žymiai gausesnių šaltinių duomenų atsisakyta, nes šie surašyti nebe amžininkų, jau nėra originalūs, yra antriniai, tad lieka nebeaiškus istorinės tiesos bei istorinės išmonės santykis. Chronologinė šaltinių patikimumo viršutinė riba yra XV a. vidurys. XV a. antroje pusėje parašytoje Jono Dlugošo „Lenkijos istorijoje“ jau pilna visokių netikslumų bei iškraipymų (Jučas, 1959, p.147), tad jos ir dar vėlesnių šaltinių duomenys apie lietuvių laidoseną patikimais nelaikomi.

Apie 1255–1260 m. anoniminio autoriaus parašytame „Pasaulio aprašyme“ nurodoma, kad „lietuviai, jotvingiai ir nalšėnai yra lengvai pakrikštijami, kadangi nuo pat vys-

tyklų yra auklėjami krikščioniškų auklių“ (Baltų, 1996, p. 246). Apie 1290 m. rašytame Ipatijaus metraštyje nurodoma, kad Mindaugas ir lietuviai „mirusiųjų kūnus degindavo“ (ten pat, p. 261). 1261 m. Malalos kronikos intarpe, aiškinant apie deginimo papročio atsiradimą Lietuvoje, sakoma, kad lietuviai, jotvingiai ir kai kurios kitos tautos „po šiai dienai savo mirusiųjų kūnus degina laužuose“ (ten pat, p. 268). Pagal Eiliuotąją Livonijos kroniką (parašyta apie XIII a. pabaigą), po nesėkmingo Heiligenbergo pilies (Tervetė, Latvija) antpuolio 1285–1286 m. žiemą žemaičiai „greit sudegino lavonus“ (ten pat, p. 314). 1389 m. Filipas diu Mezeras gana plačiai aprašė lietuvių karalių laidojimo sudeginant papročius (ten pat, p. 452–453). Gerai žinomi didžiųjų kunigaikščių Algirdo ir Kęstučio sudeginimo faktas papildomų komentarų nereikalauja. A. Nikžentaitis spėja, kad didysis kunigaikštis Gediminas irgi buvęs sudegintas (Nikžentaitis, 1989, p.99–105). Apie 1435 m. parašytame Mikalojaus Lasockio rašinyje nurodoma, kad lietuvių mirusieji iki krikščionybės priėmimo „buvo deginami, o ne laidojami“ (Baltų, 1996, p.537). Tad pagal rašytinių šaltinių duomenis tarsi viskas ir aišku: lietuviai pagonyis savo mirusiuosius degino.

Kita šaltinių kategorija yra apie priešų ar aukų deginimą. Apie 1298 m. Alberto Bardovikiečio parašytoje vadinaamoje Liubeko kronikoje nurodoma, kad vienas Livonijos riteris buvęs sudegintas su ginklais ir žirgu dievų garbei (ten pat, p. 274). 1320 m. lietuviai kaip auką dievams sudegino Sembos fogtą Gerardą Rudį kartu su šarvais ir žirgu (ten pat, p. 351). Aukojuant dievams riteriai sudeginti 1365 bei 1389 m. (ten pat, p.467, 470). Plačiau belaisvių aukojimą sudeginant yra aptaręs A. Nikžentaitis (Nikžentaitis, 1997, p.517). Pagal Petrą Dusburgietį, lietuviai bei kitos giminingos jiems gentys po sėkmingo žygio savo dievams aukodavo trečdalį grobio, kurį krivis sudegindavo, „bet, prieš degindami arklius, juos taip nuvaro nuo kojų bevaikydami, kad šie vos begali pastovėti“ (ten pat, p. 345). Tad deginimo paprotys buvo glaudžiai susijęs su aukojimu, religinėmis apeigomis.

Nuo XIV a. pabaigos užfiksuoti jau krikščionių reikalavimai deginti pagoniškas apeigas atlikinėjančius žmones (ten pat, p.387); tas labai išplito vėliau, XVII a. (Jurginis, 1984). Tačiau tai jau visai atskiras kūno deginimo būdas, chronologiškai vėlesnė už aptariamąją ir su ja nepainiojama. Iš istorinių šaltinių žinomi pavieniai pavyzdžiai, kai esant tam tikroms sąlygoms patys krikščionys savo mirusiuosius sudegindavo (Vartbergė, 1991, p.203).

Rytų Lietuvoje, kur buvo paplitę pilkapiai, XIII–XIV a. skiriamų neabejotinių kapinytų ar kapų turime nedaug. Iš jų sunku susidaryti išsamesnį vaizdą. Dalis šių kapų, matyt, yra ne visai tiksliai datuoti, todėl sunkiau panaudoti ir jų medžiagą. Tokie kapinytai yra Pušalotas (Molėtų r.) (Navickaitė-Kuncienė, 1963, p.112–113) ir Sariai (Švenčionių r.) (Kuncienė, 1979, p.98–99), kurie, juos tyrinėjusios O. Navickaitės-Kuncienės nuomone, datuojami XIII–

XIV a. Beje, pradžioje Sarių kapinynas buvo datuotas XV–XVII a. pradžia (Kuncienė, 1972b, p. 73). Šiame straipsnyje, nesiginčydami dėl tokios chronologijos (tam bus paskirtas atskiras darbas), galime pasakyti tik tiek, kad Sarių kapinyne laidota ilgą laiką net iki XVI a., o Pušalote atkasti tik 6 kapai. Šių abiejų kapinynų, savo medžiaga panašių (labiau išsiskiria tik kai kurie Sarių kapinyno kapai) į daugelį tyrinėtų viduramžių kapinynų, paprastai datuojamų XIV a. pabaiga ar vėlesniais laikais, įtraukimas į XIII–XIV a. laidosenos rytų Lietuvoje tyrinėjimų problematiką šiuo metu būtų išskirtinis bei dirbtinis.

Realūs XIII–XIV a. kapai rytų Lietuvos pilkapių paplitimo teritorijoje aptikti 5-iose vietose: iš jų 3-jose aptikta degintinių kapų liekanų, 4-iose – griautinių. Dar 3 vietos yra labai neaiškios (pav. 1).

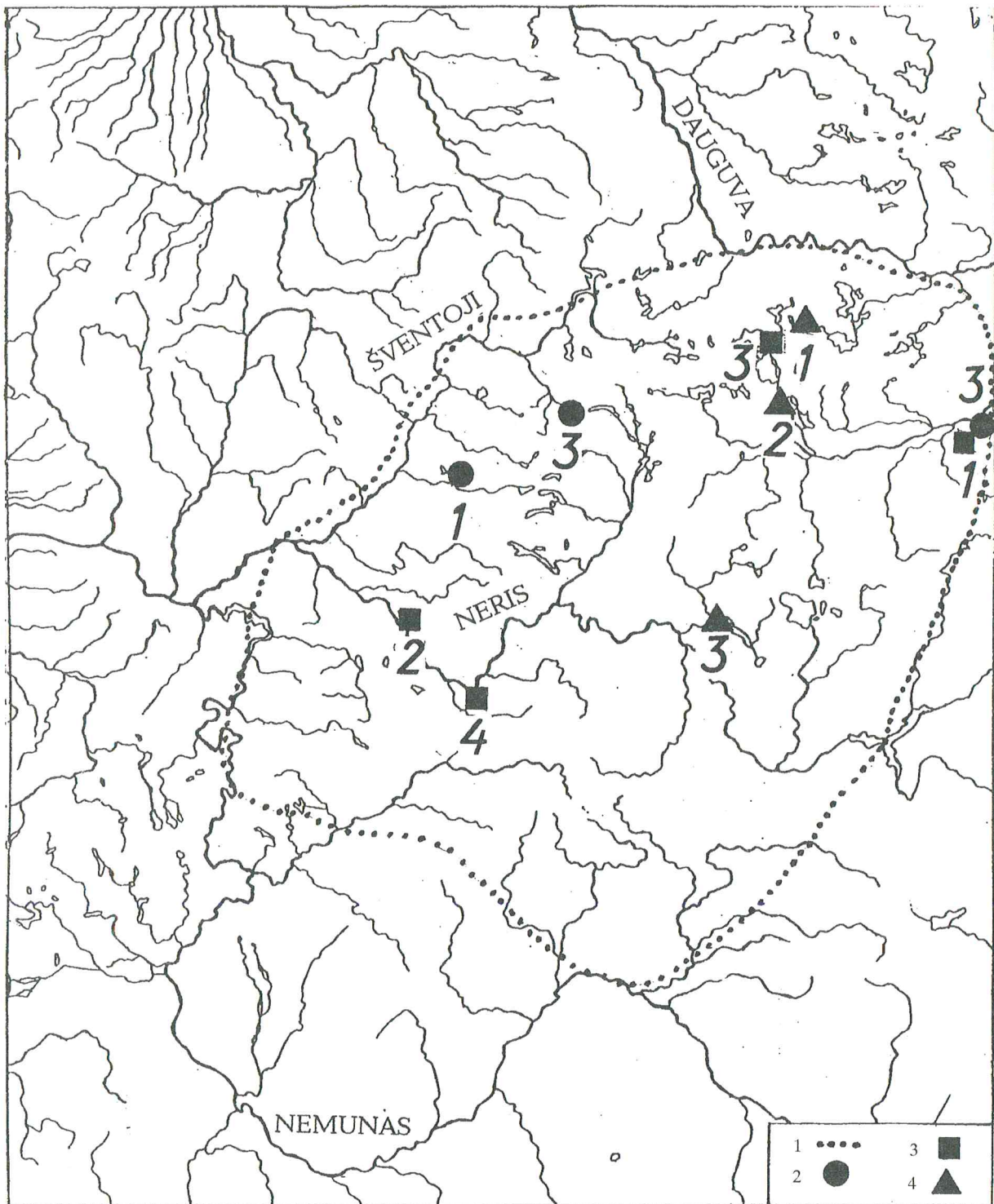
Iš šių palaidojimų išsiskiria Liepiniškių (Utenos r.) degintinis kapas. Po armeniu, apskritoje 50 cm skersmens duobutėje, aptikta anglių, pelenų, sudegusio žmogaus kaulų liekanų. Visa tai sudarė apie 10 cm storio sluoksnį. Ten pat rasta kelios puodų šukės. Senkapį tyrinėjęs V. Urbanavičius mano, kad „sudegę kaulai buvo supilti į puodą“ (Urbanavičius, 1972, p. 70). Pagal laidoseną (kūno deginimas) rytų Lietuvoje šis kapas negali būti datuojamas XV a., kaip teigia tyrinėtojas. Galimas įvairus šio kapo kilmės bei chronologijos aiškinimas, bet šiaip ar taip jis nebus vėlyvesnis negu XIV a.

Kita vieta, kur greičiausiai buvo analogiškas kapinynas, yra Gėliogaliai (Molėtų r.). Čia 1924 m. rugsėjo 17 d. vietos gyventojas I. Miškinis atsitiktinai rado du puodus su degėsiais ir greta jų keletą sidabrinėjų papuošalų (Valstybės, 1935š, nenumuotas puslapis tarp 81 ir 82 p.). „Du puodai stovėjo greta, [...] apyploni, tekinti (per ilgą stovėjimą supuvo visai, nesidavė paimti į rankas), puoduose buvo iš viršaus nuotrupų akmenų, suodžių, ant dugno pelenų palšos spalvos su angliais“ (ten pat). Per E. Volterį visa tai į archeologinę literatūrą įėjo Geliogalių lobio vardu (Engel, 1931, p. 79–83).

Kazlaucų kaimo (Vitebsko sr., Miorų r.) kapinyne greta griautinių kapų (pačiau apie juos straipsnyje kalbama toliau) buvo aptikti 2 degintiniai kapai be įkapių (Семянчук, 1993, p. 124–125). Vienas buvo vos 20 cm gylyje, kur sunykusiame mediniame ar tošiniame inde rasti iš kitos laužavietės švariai išrinkti kauliukai. Kito kapo degintiniai kauliukai buvo išmėtyti virš žemio 50 cm skersmens plotelyje (ten pat, p. 125). Tyrinėtojas juos skiria baltams (ten pat, p. 129). Įdomus Kazlaucų kapinyno radinys yra 3×2,7 m dydžio duobėje, 1,5 m gylyje, aptikti žirgo griaučiai (ten pat, p. 124).

Kitose vietose aptikti griautiniai kapai. Paskutiniu metu nemažai dėmesio sulaukė Kernavės–Kriveikiškių kapinynas (Širvintų r.). 1994–1996 m. jame ištirti 139 kapai (Vėlius, 1996, p. 149–154; G. Vėliaus duomenys). Šiame kapinyne neabejotinai buvo laidojami Kernavės gyventojai. Kadangi tyrinėjimai tęsiasi, kol kas pasirodė tik vienas

platesnis straipsnis (Luchtanas, Vėlius, 1996). Jame plačiau aptarta šio kapinyno chronologija remiantis nelabai gausiais, tačiau gana gerai datuojamais papuošalais, daugiausia apgalviais, antsmilkiniais bei žiedais, taip pat istorinių šaltinių duomenimis (ten pat, p. 82–84). Kernavės–Kriveikiškių kapinyno datavimas XIII–XIV a. didesnių abejonių nekelia, nors jo vėlyviausi kapai gali priklausyti ir XV a. pradžiai. Apie tai tarsi bylotų ir Kernavės bažnyčios įkūrimas iki 1430 m. (Misius, Šinkūnas, 1993, p. 91), greičiausiai apie 1420 m. (Luchtanas, Vėlius, 1996, p. 82), bei pirmųjų lietuviškų monetų suradimas 1996 m. kape 137 (Luchtanas, 1997, p. 56–57). Daugiau problemų yra dėl etninės šio kapinyno interpretacijos, o tai, nagrinėjant valstybės laikų laidoseną, visuomet turi nemažą reikšmę, nes valstybė buvo ta organizacija, kurioje susimaišydavo įvairūs etnosai. Kapinyno tyrėjai jį laiko vietos gyventojų palikimu (Luchtanas, Vėlius, 1996, p. 85; Vėlius, 1996, p. 154), nors anksčiau būta ir kitokių nuomonių (Šėmienė, 1994). Plačiau nenagrinėjant gana sudėtingų etninės interpretacijos dalykų reikia pasakyti tik tiek, kad Kernavės–Kriveikiškių kapinyno medžiaga labai skiriasi nuo kitų panašių viduramžių Lietuvos kapinynų. Ištyrus per šimtą kapų dar neaptikta ginklų (įskaitant kirvius), skardinių bei pasaginių segių, molinių puodų ar puodų šukių, o to gana gausiai būna kiekviename panašaus laikotarpio Lietuvos kapinyne. Būdinga dar viena detalė: Kernavės–Kriveikiškių kapinyno teritorijoje jau XV a. apsigyvena žmonės (Luchtanas, Vėlius, 1996, p. 84), to nepastebėta nė viename kitame kapinyne. Visa tai skatina aiškinimą ieškoti kitur. Čia aiškiai bus kito etnosu paliktas kapinynas. A. Luchtanas su G. Vėliumi jo bando ieškoti tarp jotvingių palikimo (ten pat, 1996, p. 84–85), tačiau Kernavės–Kriveikiškių kapinyne aiškiai trūksta jotvingiams būdingos laidosenos bruožo – akmenų konstrukcijų. Pavienių įkapių panašumas dar nerodo ir etninio panašumo, juo labiau kad tos įkapės turi mažai panašumo su kitų maždaug vienalaikių Lietuvos kapinynų (baltų palikimo) kapų įkapėmis. Žvilgsnis vis labiau krypta į baltų kaimynų slavų palikimą. Iki šiol Rusios įtaka Lietuvos valstybės kūrimuisi nebuvo deramai moksliskai įvertinta – tyrinėjimai buvo pakeičiami propagandiniais teiginiais apie nuo amžių buvusią tautų draugystę; pavyzdys – tarybinė Lietuvos istorija (Lietuvos, 1957, p. 56–57, 60–61 ir kt.). Arčiausiai lietuvių (rytų Lietuvos pilkapių kultūros srities) gyvenusi slavų gentis krivičiai neabejotinai bus turėjusi su lietuviais reikalų. Kaip įprasta viduramžiams, daugiausia tai buvo grobikiški žygiai į vienas kito teritorijas bei bandymai pajungti kaimynus. Kernavės atveju įdomus antrasis kaimo, kurio žemėse yra kapinynas, pavadinimas – Kriveikiškiai. Pagal romantinę tradiciją šį pavadinimą patogiau sieti su lietuvių pagonių žyniu–kriviu, tačiau galima kilmė ir nuo žodžio „krivičiai“ ar jį panašaus. Juk dabartinėje latvių kalboje žodis „krievs“ reiškia „rusas“, kitaip tariant – slavas. Pačių krivičių susiformavimas mokslininkams irgi tebekelia abejonių: kai kurie čia įžiūri nemažą baltiško substrato įtaką (Седов,

1 p a v. Rytų Lietuvos pilkapių paplitimas ir XIII–XIV a. laidojimo paminklai šioje teritorijoje: I – rytų Lietuvos pilkapių kultūros paplitimo ribos XI a.; II – kapinynai su degintiniais kapais (1 – Gėliogaliai, Molėtų r.; 2 – Kazlaucai, Miorų r.; 3 – Liepiniškiai, Utenos r.); III – kapinynai su griautiniais kapais (1 – Kazlaucai, Miorų r.; 2 – Kernavė–Kriveikiškiai, Širvintų r.; 3 – Paševičiai, Brėslaujos r.; 4 – Vilnius (Latako g.)); IV – neaiškūs kapinynai (1 – Antositas, Brėslaujos r.; 2 – Praziūnai, Brėslaujos r.; 3 – Svyriai, Medilto r.)). *Braižė A. Zabieliene*

1982, p. 158). Krivičių gyventose teritorijose XIII–XIV a. vyravo Kernavės–Kriveikiškių kapinyno kapams analogiškas laidojimo paprotys. Minske visi 21 atidengti griautiniai XII–XIII a. pradžios kapai buvo be įkapių, tik su darbužių liekanomis (Штыхов, 1978, p. 133). Net Rusijos širdyje Kijeve XII–XIII a. pradžioje (iki 1240 m. mongojų–totorių antpuolio) tarp vyraujančių griautinių kapų be įkapių pasitaikė kapų su apgalviais, drabužius puošusiomis skardelėmis (Голубева, 1949, p. 116–117). Kelis amžius krivičių gyventose teritorijose XIII–XIV a. stačiatikybė jau buvo giliai įleidusi šaknis, tad papildomų įkapių kapuose (išskyrus metalines drabužių detales) beveik nepasitaiko. Stačiatikiai, pakliuvę į pagonišką aplinką, paprotį dėti į kapą įkapes išlaikė ilgiau. Kernavės–Kriveikiškių kapinyną reikėtų skirti kunigaikščio, galbūt net ir didžiojo kunigaikščio Traidenio, iš Rusijos atsigabantiems šeimynykščiams.

Kitas XIV a. ir vėlesnis ne baltiškos kilmės kapinynas buvo aptiktas ir tyrinėtas Vilniuje, Latako gatvės rajone 1981 metais. Kasinėjimų duomenys tebėra neskelbti; straipsnyje, sutikus archeologui G. Gendrėnui, panaudota tik nedidelė jų dalis. Vilniaus Latako gatvės kapinynas paprastai datuojamas XV a. viduriu–XVI a. (Gendrėnas, 1981š, p. 73). Tokį datavimą lemia kapų stratigrafinė padėtis: jie yra įkasti į ankstyvesnę kultūrinį sluoksnį, tyrinėtojo datuojamą XV a. pirmąją puse, bet užstatyti XVI a. pabaigos ir vėlesniais gotikiniais pastatais (ten pat). Pagal istorinius duomenis šios kapinės siejamos su jau 1345 m. stovėjusia šv. Mikalojaus cerkve (Gendrėnas, 1980š, p. 4). Latako gatvės archeologinių tyrinėjimų medžiagą (daugiausia keramiką) peržiūrėjęs G. Vaitkevičius teigia, kad ankstyviausi sluoksniai čia susiformavę XIV a. (Katalynas, Vaitkevičius, 1995, p. 31). Pagal turimus duomenis Latako gatvėje buvo iširta mažiausiai 141 kapas. Dar iš 23 suardyto kapų antropologinei analizei buvo paimtos kaukolės ir apatiniai žandikauliai. Dauguma kapų yra be įkapių. Mirusieji laidoti tankiai, mažiausiai 3 horizontalais, mediniuose karstuose, neretai sukaltuose geležinėmis vinimis, daugiausia galvomis į vakarus ar pietvakarius. Trys kapai (51, 53, 82) aptikti iš plytų mūrytose kriptose. Tik 9 kapuose (1, 6, 13, 14, 33, 40, 43, 128, 136) buvo rasta šiek tiek įkapių: žalvarinių žiedų, sągų, akmeninių galastuvų, aulinių batų. Aptariamajam laikotarpiui svarbus yra kapas 6, atidengtas plose Nr. 1, buvusiame arčiausiai dabartinės Piatnickajos cerkvės. Mirusysis buvo palaidotas 185 cm ilgio 50 cm pločio duobėje, paguldytas ant nugaros, galva į pietvakarius, virš dubenkaulių sulenktomis rankomis (dešinė ranka sulenkta labiau). Abi puses kaukolės aptikti žalvariniai daugiakaroliai antsmilkiniai. Ant kairiojo antsmilkinio žiedo buvo suverti septyni 0,8–0,9 cm skersmens tuščiaviduriai žalvariniai karoliukai su įspaustomis duobutėmis, ant dešiniojo antsmilkinio žiedo, kurio galai užsibaigia jungiamąja kilpute, – 6 analogiški karoliukai. Ant dešinės rankos piršto buvo užmautas žalvarinis, dengtas alavu (?) žiedas rombinė akute, užkeistais galais. Kape aptiktas ir kitas žalvarinis

žiedas puošnia 2,5×2,2 cm dydžio akute, kurios centre greičiausiai būta įstatyto perlo. Akutės pakraščius juosia plona sukta vielutė, spurgelių bei lenktų kilpučių eilės. Žiedo šone išlikęs ažūrinės juostelės fragmentas. Mirusiojo kaukolė ir ilguosius kaulus ištyrusio G. Česnio nuomone, tai 25–30 metų vyras, nors pagal įkapes – tai neabejotina moteris. Kapas buvo įkastas į žemį, priklausė seniausiam kapų horizontui (kapo duobės absoliutus gylis 103,13 m). Pagal Lietuvoje retai pasitaikančias įkapes kapą galima datuoti XIV a., o atsižvelgiant į istorinius duomenis – patikslinti jo chronologiją iki XIV a. antrosios pusės. XIV a.–XV a. pradžiai Latako gatvės kapinyne turėtų priklausyti ir kai kurie kiti apatinio horizonto kapai be įkapių, aptikti karstuose be geležinių vinių.

Pora XIII–XIV a. kapinynų paskutiniu laiku aptikta Baltarusijoje, buvusioje rytų Lietuvos pilkapių kultūros teritorijoje. Laidosena panaši į Kernavės–Kriveikiškių kapinyno kapus. Kazlaucų kaimo (Vitebsko sr., Miorų r.) kapinyne 1988–1990 m. iširtas 510 m² plotas, aptikti 7 griautiniai kapai ir 2 degintiniai kapai be įkapių (Семянчук, 1993, p. 124–125). Daugiau įkapių buvo tik moterų kapuose; moterų laidotos galvomis į vakarus. Kadangi nemaža dalis radinių yra iš karjero suardyto kapų, tad kapinyną sunku tiksliai datuoti pagal kapų kompleksus. Medžiagą paskelbęs tyrinėtojas G. Semenčiukas kapinyną laiko baltų–slavų palikimu ir datuoja X–XII a. viduriu (ten pat, p. 129). Panašūs kapai aptikti Paševičių kapinyne (Vitebsko sr., Brėslaujos r.), beje, surastame A. Girininko 1991 m. (jo aptikto kapo įkapes žr. Tautavičius, 1994, p. 5). Čia 1991–1992 m. iširtas 370 m² plotas, aptikta 15 griautinių kapų bei 11 ritualinių ugniviečių (Семянчук, 1993, p. 129). Kapinyne laidota kiek vėliau – XI–XIII a. čia buvo laidojami netoli esančios Drūkšų pilies bei gyvenvietės gyventojai (ten pat, p. 131). Pastarąjį kapinyną manoma esant miestietišką (ten pat, p. 132).

Atrodo, kad analogiškų kapinynų Baltarusijoje būta ir daugiau – žinomos dar mažiausiai 3 vietos. Į pietvakarius nuo Antosito kaimo (Breslaujos r.) Sito ežero krante 1929 m. buvo rasta urnų bei žmonių griaučių (Поболь, 1979, p. 115, nr. 317). Praziūnų (Prazjuny) vietovėje, į rytus nuo Vidžių, karo metais rastas XIV a. kapinynas su radiniais (MNBR F52–109). 1 km nuo Svyrių, kitapus Svyrės upelio „1936 m. rasta daug kaulų ir ginklų“ (MNBR, F52–172, l. 1). Kadangi trūksta konkretesnių duomenų, tad paskutinės trys vietos yra abejotinos ir dar aiškintinos. Reikia pasakyti, kad slavų kolonijų Polocko kunigaikštystei priklausiusiose ar jos įtakoje buvusiose teritorijose būta ne vienos.

Remiantis šiais negausiais duomenimis XIII–XIV a. laidosena rytų Lietuvoje rekonstruoti gana sunku. Atrodo, kad vis dėlto čia lietuviai savo mirusiuosius laidojo sudegintus plokštiniuose kapinyuose, slavai krivičiai – nedegintus plokštiniuose kapinyuose. Krivičių plokštiniai kapinynai žinomi tik didžiausiuose to laiko centruose, kur buvo įsikūrusios didesnės ar mažesnės jų kolonijos. Kadangi atsikėlėliai gyveno baltiškoje aplinkoje, iš jos jie pe-

rėmė ir dalį materialinės kultūros daiktų. O vietos gyventojai per juos susipažino su krikščioniškaisiais laidojimo papročiais, kuriuos perimti jiems trukdė labiau ideologinės priežastys. Kaip rodo laidojimo paminklų tyrinėjimų medžiaga, lietuviai, keisdami laidojimo papročius, keitė ir kapinynų vietas. Tyrinėtuose vėlyvuosiuose pilkapynuose iki šiol neaptikta vėlesnių degintinių kapų pėdsakų, viduramžių kapinynuose su griautiniais palaidojimais degintinių kapų, kaip jau minėta, irgi beveik nėra. Matyt, nedidelio ploto degintiniai kapinynai buvo kažkur šalia pilkapių bei viduramžių kapinynų. Jų kol kas šioje aplinkoje niekas kruopščiai neieškojo. Galima nurodyti kelis konkrečius pavyzdžius, kur žinoma buvus II t-mečio pradžios pilkapius ir greta esant XV a. kapinynus. Klevėnuose (Anykščių r.) sunaikinti pilkapiai buvo per 450 m nuo kapinyno (Zabiela, 1996, p. 348), Diktaruose (Anykščių r.) toks pilkapynas buvo visai greta kapinyno, o ankstyvesni I t-mečio pilkapiai net pakliuvo į kapinyno teritoriją (Urbanavičienė, 1995, p.169). Sariuose viduramžių kapinynas yra apie 1 km nuo Sarių (Laukių) pilkapių. Vadinas, ateityje kruopščiai žvalgant vėlyvųjų pilkapynų ar viduramžių kapinynų žmogaus veiklos nesuardytą aplinką galima tikėtis surasti ir XIII–XIV a. degintinių kapų.

VIDURIO LIETUVOS KAPINYNAI

Archeologams gerai pažįstami vidurio Lietuvos kapinynai su degintiniais žmonių bei griautiniais žirgų kapais. Toks laidojimo būdas šioje teritorijoje neabejotinai yra buvęs vėlyvajame geležies amžiuje. Nuo XV a. tuose pačiuose kapinynuose aptinkami griautiniai, viduramžiams būdingi kapai, gerai datuojami pagal monetas bei kitas būdingas įkapės. Visa tai rodo, kad vidurio Lietuvoje žmonės amžiais gyveno ir buvo laidojami vienoje vietoje. Žymesnių etninių pokyčių nebuvimas gerokai palengvina XIII–XIV a. laidosenos interpretaciją, nors visiško aiškumo, nepaisant tūkstančių iširtų kapų, ir čia nėra.

Būdingiausias vidurio Lietuvos kapinynų bruožas yra griautiniai žirgų kapai. Laidotas daugiausia vienas žirgas, nors aptikta kapų ir su keliais žirgais. Žirgo kapas nėra savarankiškas kapinyno darinys. Tai savotiška įkapė, lydinti žmogų į aną pasaulį. Sudeginto žmogaus kapas paprastai būna įrengtas virš žirgo kapo. Žirgo kapų interpretaciją apsunkina tas faktas, kad žirgai dažnai laidoti su savo įkapėmis, aprangos detalėmis. Sprendžiant daugiausia pagal žirgo reikšmę ano meto žmonių gyvenimui, žirgų kapai turėtų būti siejami su sudegintų vyrų karių kapais. Didesnis žirgų skaičius gali rodyti atitinkamą kario statusą (ne eilinis karys). Visa tai yra atskirų tyrinėjimų uždavinys. Nagrinėjant XIII–XIV a. vidurio Lietuvos (literatūroje neretai vartojamas sinonimas centrinė Lietuva) laidoseną svarbus yra pats šių žirgų laidojimo kartu su sudegintu

žmogumi faktas. Tradiciškai teigiama, kad žirgai šiuose kapinynuose buvo laidojami nuo X iki XIII a. (Tautavičius, 1977, p. 15), jų dauguma skiriama XI–XII a. (Volkaitė-Kulikauskienė, 1971, p. 12). Toliau kaupiantis tyrinėjimų duomenims atrodo, kad nurodytas laikotarpis yra papročio laidoti žirgus klestėjimo laikotarpis. Šiame regione laidoti žirgus pradėta dar apie VI–VII a. Laidojimo paprotys drauge su žirgais, anksčiausiai pasirodęs vakarų Lietuvoje, I t-mečio viduryje jau aptinkamas ir rytų Lietuvoje (ten pat, p. 7). Plačiau tyrinėtame Plinkaigalio (Kėdainių r.) kapinyne aptikti 3 žirgų kapai (4 griaučiai) datuojami ne vėliau kaip VII a. (Kazakevičius, 1993, p. 42–45). Žirgus nustota laidoti, matyt, apie XIV a., išnykus papročiu deginti mirusįjį. Kriemalos kapinyne rasti keli žirgų kapai, datuojami XIII–XIV a. (Volkaitė-Kulikauskienė, 1971, p. 12). V. Urbanavičius mano, kad šis paprotys išnyko net XV a. pradžioje (Урбанавичюс, 1966, p.189). Išskirti XIII–XIV a. žirgų kapus (vadinas, ir degintinius žmonių kapus) iš daugybės ankstyvesnių kapų nėra taip paprasta dėl detalesnės dirbinių chronologijos nebuvimo. Plačiau aptartos tėra tokios žirgų kapų įkapės, kaip botkočiai (Antanavičius, 1975), balno kilpos (Antanavičius, 1976, p. 69–81) bei antkaklės (Varnas, 1980, p.99–101). Iš šių dirbinių chronologijos matyti, kad XIII–XIV a. žirgų kapų būta, nors ir nedaug. Kitos žirgų kapų įkapės archeologinėje literatūroje nurodomos daugiausia kaip pavyzdžiai, kuriais pasiremti, kalbant apie žirgų laidosenos chronologiją, yra labai sunku. Be žirgo, kartais buvo laidojamas ir nedegintas šuo, tačiau tokie atvejai yra išimtiniai.

Žmonių kapai vidurio Lietuvos kapinynuose kelia daugiau mįslių. Didžia dalimi tos mįslės, matyt, yra dėl menkos tyrinėjimų metodikos. Degintinių žmonių kapų tyrinėjimai reikalauja didelio kruopštumo bei detalaus fiksavimo, o to dažnai nebuvo praeityje. Palyginti su žirgų kapais, fiksuotas mažas sudegintų žmonių kapų skaičius. Paprastai teigiama, kad degintiniai kapai yra suardyti, aptikti tik paskiri jų dirbiniai arba randamos degėsių bei įvairių dirbinių pilnos kapinynų vietos, laikomos laužavietėmis. Aptiktų degintinių kapų pėdsakų interpretacija vėl yra atskira problema, tačiau kai kuriuos aspektus būtina plačiau nušviesti.

Pirmiausia – laidosena vandenyje. Tokią hipotezę iškėlė Obelių (Ukmergės r.) kapinyno tyrinėtojas V. Urbanavičius, remdamasis šalia šio kapinyno ežere aptiktais degintiniais kapais. Hipotezė įdomi, netgi intriguojanti, tačiau mažai paremta archeologine ar istorine medžiaga. Šių teiginį dalį verta panagrinėti plačiau. Obelių ežere 1983 m. apie 1 m gylyje aptikta 5 m skersmens, 20–25 cm storio juodos žemės, sumišusios su anglimis, pelenais, degintiniais kauliukais, sluoksnis, kur buvo daugybė įvairių daiktų. Iš čia išplauta apie 3000 vienetų daiktų, kurie visi bendrai datuojami XIII–XIV a. Šie daiktai identiški rastiesiems krante degintinių kapų vietoje (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 36). Degintų žmonių kauliukų iš ežero surinkta „kelios dešimtys kilogramų“ (ten pat, p. 45). Tačiau tarp jų buvo ir „įvairių

gyvulių kaulų“ (Урбанавичюс, 1990, p. 199). Detalesnė jų analizė nebuvo padaryta (Zabiela, 1990, p.100). Tyrinėtojas pradžioje spėjo, jog čia gali būti ir aukojimo vieta (Urbanavičius, 1984b, p. 98), tačiau šiuo spėjimu suabejota dėl gausaus degintų žmonių kaulų kiekio (Урбанавичюс, 1990, p. 199). Truputį vėliau buvo pasukta į kapinyno vandenyje etninės interpretacijos problemas. Obelių ežero radinius mėginama aiškinti XIII a. nuo kryžiuočių į Lietuvą pasitraukusių nadruvių palikimu, kurie po krikščionybės įvedimo savo sudegintus mirusiuosius laidojo vandenyje (Urbanavičius, 1984a, p. 21). Taip daryta siekiant išsaugoti protėvių laidojimo papročius bei išvengti kapų išniekinimo (ten pat). Dar vėliau Obelių ežero radiniai pradėti sieti su vietos gyventojų palikimu, o degintinius kapinynus su žirgais sausumoje – su ateiviais skalviais, nadruviais ar prūsais (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 46; Urbanavičius, 1987, p. 25). Galiausiai sugrįžta prie pradinės hipotezės ir kapai vandenyje vėl siejami su ateiviais prūsais, greičiausiai nadruviais, spėjama, kad pastarieji „iškasdavo urnas su savo sudegintų artimųjų palaikais ir mesdavo į ežerą“ (Урбанавичюс, 1990, p. 200 – 201). Paskutiniame straipsnyje, skirtame vidurio Lietuvos laidosenai, V. Urbanavičius vėl linkęs spėti, kad vidurio Lietuvos gyventojai, „bent didelė jų dalis, sudegintus savo mirusiuosius galėjo tuo metu laidoti vandenyje“ (Urbanavičius, 1994, p.53). Tam pagrindą vėl pateikė Marvelės kapinyno radiniai, kur „geologai prof. A. Gaigalas ir E. Kaulys nustatė, kad tų daiktų patekimo į šią vietą metu čia būta vandens“ (ten pat). Analogiškai kapai sausumoje aiškinami daugiausia skalvių palikimu (ten pat, p.49–51). Nepaisant vienokių ar kitokių aiškinimo peripetijų, teiginiu, kad sudeginti mirusieji XIII–XIV a. Obeliuose buvo laidojami ežere, kapų tyrinėtojas V. Urbanavičius neabejoja. Laikantis jo nuomonės XIII–XIV a. Lietuvoje tektų išskirti dar vieną savitą laidosenos rūšį – degintinius kapus vandenyje; šiai rūšiai atstovautų vienintelis Obelių radinys. Tad gal Obelių ežero mįslės įminimas yra kitur? Norint ją įminti reikia atidžiau pasekti visą šio nepaprasto radinio istoriją.

Obelių ežero radinys 1983 m. buvo aptiktas pakartotinai. Pirmą kartą jį aptiko vietos valstiečiai apie 1838 m., kai nuleidus ežero vandens lygį – 7 žingsniai nuo kranto 2 pėdų gylyje buvo aptiktas 3 kvadratinis sieksnių kalnelis, susidedantis iš „pelenų, anglių, žmonių bei arklių kaulų su daugeliu ginklų liekanomis, kardu, strėlių antgalių, ietigalių, akmeninių bei geležinių kirvelių, vyriškų ir moteriškų žiedų, adatų, raktų, stiklinių karolių, arklių aprangos, ugnyje buvusių bei vandenyje nuskandintų ir surūdijusių, taip pat daugybės kitų nežinomų daiktų“ (MAB, f.18–185/4, l.153). 1838 m. dvi dienas šią vietą kasinėjo Karolis Kosakovskis, aptiktus daiktus padovanojo bent keliems asmenims (ten pat.). Žinia apie šiuos radinius pasiekė T. Narbutą (išliko tik XIX a. viduryje padaryta K. Kosakovskio laiško kopija (ten pat)) ir 1856 m. buvo išspausdinta (Teodora, 1856, p. 222–223). Vėliau ši vieta buvo užmiršta ir tik kartais į tinklus įsipainiodavo koks nors daiktas.

Obelių ežero radinys Lietuvos archeologijoje kol kas lieka išskirtinis atvejis. Paprastai jis siejamas su Vilkumuižos ežero (Latvija) bei Marvelės kapinyno radiniais. Vilkumuižos ežero radiniai priklauso kitai baltų genčiai – kuršiams ir turėtų būti siejami su jų aukojimo apeigomis, o ne su laidosena. Gausūs degintiniai II t-mečio pradžios kuršių kapinynai žinomi visoje jų gyvenamojoje teritorijoje, tiek Lietuvoje, tiek ir Latvijoje, ir abejoti jų to meto laidosena tarsi nėra pagrindo. Taip pat žinomas kuršių paprotys įvairių dirbinių pavidalo aukas aukoti į pelkes ir kitas sunkiai prieinamas vietas. Paprastai visos priešistorinio laikotarpio aukos būdavo aukojamos tokiose vietose, iš kur paaukotus daiktus būtų sunku ar net neįmanoma paimti. Daug tokių pavyzdžių turime iš Skandinavijos bei kitų germanų apgyventų kraštų. Vilkumuižos ežere 1934 m. išžvejota apie 1300 daiktų, svėrusių apie 85 kg (Šturms, 1936, p.73). Tarp šių radinių buvo 18 kalavijų, 116 kirvių, 18 ietigalių, 60 peilių, 270 antkaklių, 420 apyrankių, 100 segių. Visa tai rasta rytinėje ežero dalyje, iki 100 m ilgio, 15 m pločio juostoje, nuo kranto nutolusioje per 10 m, 3–5 m gylyje (ten pat, p.73–74). Šis radinys (įvairiu laiku iš ežero išžvejota apie 3000 dirbinių) buvo traktuotas kaip degintinių kapų priedas vandenyje (Latvijas, 1974, p.187). Daiktai datuojami X–XV a. (Šturms, 1936, p.85). 1968 m. pakartotinai tyrinėjant Vilkumuižos ežerą nustatyta, kad paminklas beveik sunaikintas, 19 skirtingų vietų rasta vos 30 dirbinių ar jų fragmentų (Apals, 1968, p.48). Įvairių kuršių paaukotų dirbinių, analogiškų randamiems kapinynuose, aptinkama ir kitose šlapiose vietose, ir čia jų niekas nelaiiko kapais. Tokie yra vadinamieji Šliktinės lobiai (Tautavičius, 1972, p.84–85; 1977, p.132), Tiro pelkės (Liepojos r.) lobiai (Urtāns, 1977, p. 163) ir kiti.

Marvelės kapinyne (Kaunas) 1993 m. šalia degintinių kapų 5×3 m dydžio plote aptikta apie 1500 dirbinių ir daug degintinių kaulų. Visa tai rasta iki 70 cm gylio įduboje, kuri, kaip spėta pagal sąnašas, buvusi apsemta vandens. Tarp dirbinių vyrauja žalvariniai papuošalai, nors rasta ir darbo įrankių, ginklų. Į duobę suversta apie 40 akmenų. Ši duobė datuojama XII a. pabaiga–XIV a. (Bertašius, 1994b, p.132). Marvelės ir Obelių radiniai skiriasi. Nors Marvelės radiniai nėra paskelbti ir neturime net elementarios dirbinių statistikos, aiškiai matyti, kad čia gerokai mažiau rasta keramikos, skiltuvų, galąstuvų, ylių, skustuvų, svarsyklių dalių, karolių (apie pastarųjų skaičių Marvelėje kalbėti sunku, nes, atrodo, tyrinėjama įdubos žemė nebuvo nei plaunama, nei sijojama). Marvelės degintinių kapų kompleksas yra visiškai ištirtas, tuo tarpu Obeliuose turime tik jo dalį, nes XIX a. pradžioje čia daug ką išrinko vietos valstiečiai. Šiuo aspektu skirtumas tarp Marvelės ir Obelių radinių dar labiau didesnis, ypač palyginus stambesnius radinius: kirvius, ietigalius, peilius, seges ir kt. Marvelės radinių radimo aplinkybės leidžia spėti, kad šis kompleksas suformuotas Nemuno potvynio metu, kai kažkur nuo netoliese esančios degintinių kapų vietos buvo nuplauta nemaža tų kapų dalis, nugulusi į vandens išplautą duobę.

Grįžus prie Obelių ežero radinių ir juos atsiejus nuo aukų bei gamtos stichijos darinių, tenka ieškoti paaiškinimo šiam Lietuvoje unikaliai atvejui. Galimas atsakymas, atrodo, slypi grindinyje, kuris buvo nutiestas link radinių vietos ežere; šis grindinys ištirtas detaliosiai. Nustatyta, kad į ežerą nuo krante buvusio degintinio kapinyno su žirgais vedė iki 10 m ilgio ir 2–3 m pločio netvarkingas grindinys, sumestas iš įvairių dydžių (nuo 10 iki 70 cm skersmens) akmenų 1–5 eilėmis (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 35, 36, 55 pav.). Grindinio forma netaisyklinga, akmenys sumesti ant prieš tai čia suklotų „kelmų ir kirviu sukapotų medžių šakų bei iki 15 cm skersmens rąstigalių“ (ten pat, p.35). Tarp grindinio akmenų aptikta deformuota žalvarinė juostinė apyrankė ir degėsiai rodo, kad būtent šiuo grindiniu į ežerą buvo nešami ir metaami sudeginti kauliukai bei įvairūs dirbiniai. Obelių ežero paleogeografiniai tyrinėjimai, deja, neatsakė į daugelį laidosenos vandenyje hipotezei svarbių klausimų, nors ir buvo nustatyta, kad maždaug XI–XII a. „ežeras buvo pakilęs daugiau kaip 1 m virš dabartinio lygio“ (Kunskas, 1988, p. 8). Iš K. Kosakovskio laiško žinoma, kad ežeras buvo nuleistas apie 1830 m. (Teodora, 1856, p.222), pakartotinai nuleistas prieš Antrąjį pasaulinį karą (Kunskas, 1988, p. 8). Šie duomenys rodo, kad akmenų grindinys XIII–XIV a. buvo irgi apsemtas vandeniui, nes 1983 m. aukščiausia jo vieta buvo iškilusi daugiau nei 0,5 m virš dabartinio vandens lygio, o žemiausia jau buvo beveik apsemta (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p.35). Netvarkingas po vandeniu slypintis akmenų grindinys galėjo būti naudojamas tik kartą kitą, o ne ištisus du amžius, jeigu radinius vandenyje laikysime kapų liekanomis. Atsižvelgdami į šią aplinkybę bei visišką dirbinių krante ir vandenyje panašumą galime teigti, kad čia pagoniškojo laikotarpio degintinis kapinynas buvo sunaikintas – jo liekanos supiltos į ežerą. Toks sunaikinimas galėjo būti tik apkrikštijant šios vietos gyventojus maždaug apie XIV a. pabaigą. Iki XIV a. pabaigos nedidelėje kranto teritorijoje buvo degintinis kapinynas su griautiniais žirgų kapais. V. Urbanavičius mini, kad „armens ir nejudintos žemės sandūroje plūgo suardytų degintinių kapų plotas sudarė keliasdešimt kvadratinį metrų ir panėšėjo į didžiulę laužavietę“ (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p.20). Jame vienas greta kito laidoti sudeginti mirusieji su gausiomis įkapėmis. Jie, matyt, ten pat ir buvo deginami. Iš mirusiųjų deginimo liekanų per porą amžių buvo susiformavusi pakilumėlė, kuri, įvedant krikščionybę, ir buvo nukasta, o jos liekanos supiltos į ežerą. Degintinių kapų liekanas pasistengta supilti giliau į ežerą (XIV a. pabaigoje tai buvo apie 2 m gylis), kad jų iš ten niekas nepaimtų ir neprisimintų. Buvusioje degintinių kapų vietoje toliau laidoti nedeginti mirusieji. Tokia Obelių ežero radinių kilmė paaiškina degintinių kapų liekanų krante bei vandenyje vienodumą.

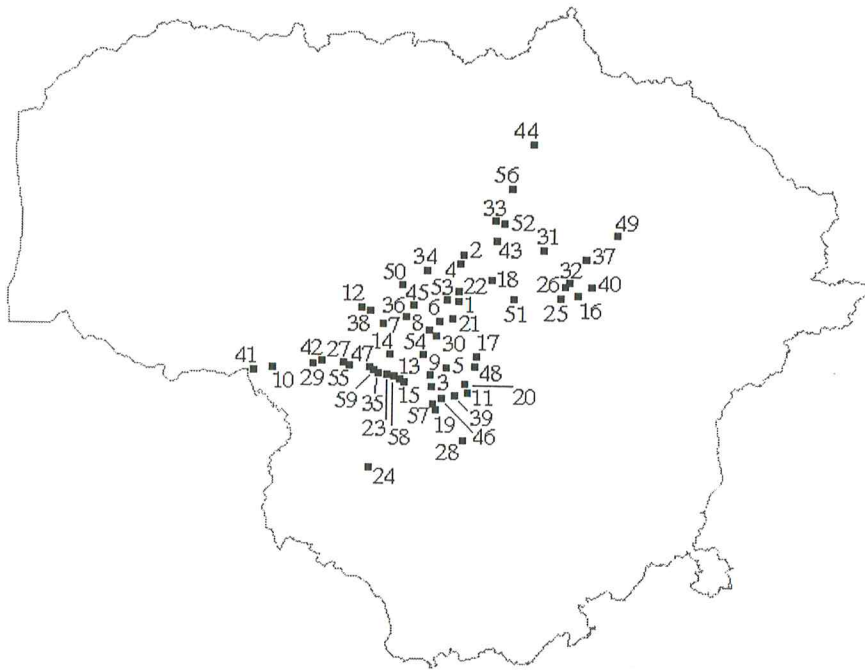
Kapinynų dalys, kur aptinkamos didesnės degėsių bei įvairių dirbinių sancaupos, paprastai laikomos laužavietėmis (Sadauskaitė, 1961, p.125–131). Atrodo, kad tai labai

supaprastintas degintinių kapų traktavimas – visas sudėtingas jų kompleksas jungiamas į vieną laužavietę. Jos buvimas paaiškina tik deginimo ritualą bei leidžia lengvai aprašyti tyrinėjimus, tačiau neatsako į tokius klausimus, kaip laužavietės ir degintinių kapų santykis, ilga (iki kelių šimtų metų) laužaviečių chronologija, nesudegę dirbiniai laužavietėje ir kt. Dar mažiau aiškus yra vadinamųjų židinių buvimas kapinynuose su degintiniais kapais, ypač tokių, kuriuose rasta sudegusių žmonių kauliukų (ten pat, p. 129). Visa tai rodo, kad prie laužaviečių klausimo archeologams teks dar ne kartą grįžti. Aptariamam klausimui tuo tarpu yra svarbus ir gana aiškus vienas dalykas: vidurio Lietuvoje mirusieji buvo deginami ilgą laikotarpį. Skirtingai nuo rytų Lietuvos ar Žemaitijos, šiame regione mirusieji, atrodo, buvo laidojami šalia jų deginimo vietos ar net pačioje laužavietėje.

Vidurio Lietuvos (aukštaičių) kapinynai šiuo metu žinomi iš 59 vietų (pav. 2). Kadangi degintinių kapų bei griautinių žirgų kapų kultūra susiklostė maždaug I t-mėčio viduryje ir iki XIV a. pakitimai pastebimi tik materialinėje kultūroje (įkapėse), bet ne laidosenoje, šiandien be specialios kiekvieno plačiau tyrinėtą kapinyno medžiagos analizės neįmanoma išskirti XIII–XIV a. kapų iš ankstesnio laikotarpio kapų. Dėl šios priežasties kol kas atsisakoma detalizuoti XIII–XIV a. aukštaičių laidoseną. Visos kultūros laidosena buvo apibendrinama ne kartą (Волкайте-Куликаускаене, 1953, p. 211–222; Navickaitė, 1957, p.153–174; Navickaitė, 1958, p. 83–93; Volkaitė-Kulikauskienė, 1971; Tautavičius, 1977, p.15–16; Bertasius, 1994a, p.56–69 ir kt.) ir tą kartoti tuo tarpu nėra tikslinga. Taip pat šiame straipsnyje plačiau neaptariama vidurio Lietuvos kapinynų etninė priklausomybė, iki šiol tebekelianti archeologų diskusijas. Skiriant juos aukštaičiams tiesiog laikomasi plačiausiai paplitusios jų etninės interpretacijos – mėginama kaip nors išskirti ir etniškai įvardyti vidurio Lietuvos kapinynus.

ŽEMAITIJOS KAPINYNAI

Žemaitija buvo bene vienintelis vakarų Lietuvos regionas, atsilaukęs totaliniam Ordino spaudimui bei krašto niokojimui ir išlikęs Lietuvos sudėtyje per visą karų su kryžiuočiais laikotarpį, nors ne kartą jiems politiniais tikslais ir atiduotas. Tokia padėtis pirmiausia lėmė gyvensenos bei papročių konservatyvumą, ypač santykiuose su krikščioniškuoju pasauliu. Matyt, ne atsitiktinai Žemaitija buvo pakrikštyta tik 1413 m. ir tai lėmė ne vien konkreті istorinė situacija. Neabejotinas ir kitas faktas, kad Žemaitija gebėjo atsilaukti tik tvirto Lietuvos užnugario dėka. Šiai minčiai patvirtinti faktų randama vis daugiau ir daugiau (Dubonis, 1996, p. 16–30). Iš to, kas pasakyta, išplauktų logiš-

2 pav. Vidurio Lietuvos (aukštaičių) kapinynai. Braižė V. Vaitkevičius.

1. Apytalaukis, Kėdainių r.	11. Karmėlava, Kauno r.
2. Barinė, Panevėžio r.	12. Kejėnai, Raseinių r.
3. Bivyčiai, Kauno r.	13. Kriemala, Kauno r.
4. Burveliai, Panevėžio r.	14. Krūvandai, Kauno r.
5. Didieji Ibėnai, Kauno r.	15. Kulautuva, Kauno r.
6. Galulaukiai, Kėdainių r.	16. Kurklintiškiai, Ukmergės r.
7. Gėluva, Raseinių r.	17. Laikiškiai, Jonavos r.
8. Graužiai, Kėdainių r.	18. Lančiūnava, Kėdainių r.
9. Juodoniai, Kauno r.	19. Marvelė, Kauno m.
10. Jurbarkas, Jurbarko r.	20. Masteikiai, Kauno r.

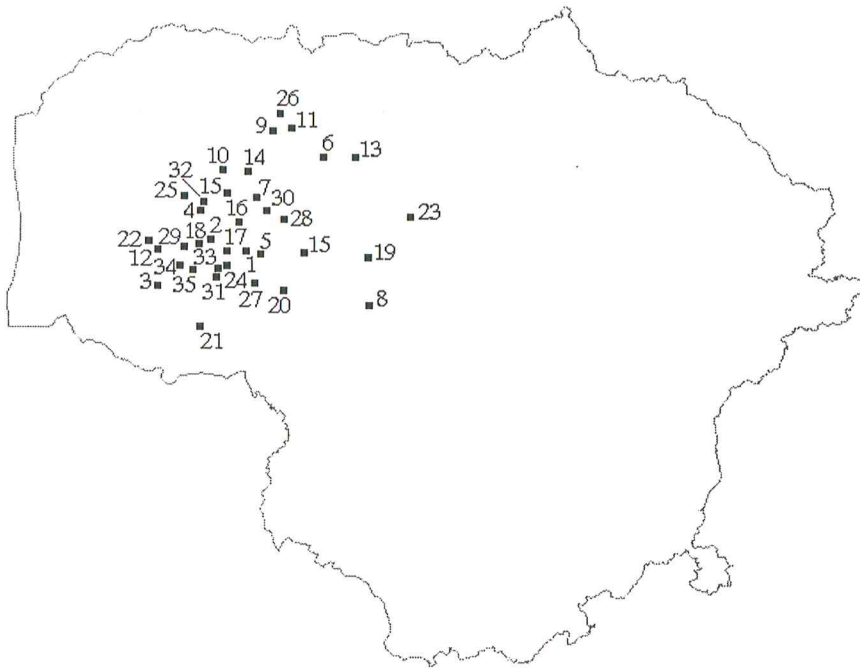
21. Medekšiai, Kėdainių r.
22. Melninkai, Kėdainių r.
23. Milytai, Šakių r.
24. Nendriniai, Marijampolės r.
25. Obeliai, Ukmergės r.
26. Pažuoliai, Ukmergės r.
27. Pakalniškiai, Jurbarko r.
28. Pakalniškiai, Kauno r.
29. Pakalniškiai, Šakių r.
30. Pakapiai, Kauno r.
31. Pakritižys, Panevėžio r.
32. Pamūšis, Ukmergės r.
33. Pašiliai, Panevėžio r.
34. Paviečiai, Kėdainių r.
35. Pavilkijys (Nosiedai), Šakių r.
36. Pernarava (Žiogučiai), Kėdainių r.
37. Piktagalis, Anykščių r.
38. Plembergas, Raseinių r.
39. Radikiai, Kauno r.
40. Radiškis, Ukmergės r.
41. Ramoniškiai, Šakių r.
42. Raudonėnai, Jurbarko r.
43. Rimaisai, Panevėžio r.
44. Rojūnai, Panevėžio r.
45. Ruseiniai, Kėdainių r.
46. Sargėnai, Kauno m.
47. Seredžius, Jurbarko r.
48. Skrebinai, Jonavos r.
49. Šeimyniškiškiai, Anykščių r.
50. Šulaičiai, Kėdainių r.
51. Tulpiakėmis, Ukmergės r.
52. Uliūnai, Panevėžio r.
53. Urnėžiai, Kėdainių r.
54. Vareikoniai, Kauno r.
55. Veliuona, Jurbarko r.
56. Venslaviškiai, Panevėžio r.
57. Veršvai, Kauno m.
58. Vilkija, Kauno r.
59. Žemoji Panemunė, Šakių r.

ka išvada, kad XIII–XIV a. Žemaitijoje turėjo egzistuoti stabilūs laidojimo papročiai su paskirais kitų genčių laidosenos elementais.

Nors Žemaitijoje kapinynų tyrinėta ne taip jau mažai, iki šiol absoliučiai vyravo griautinių kapų (iki XI a. imtinai) tyrinėjimai bei viduramžių kapinynų (nuo XV a.) kasinėjimai. XII–XIV a. datuojamų kapų tyrinėta palyginti nedaug. Matyt, ši aplinkybė ir paliko spragą Žemaitijos laidojimo papročių tyrinėjimuose, nes iki šiol ką nors konkretesnio pasakyti apie aptariamojo laikotarpio Žemaitijos kapinynus sunku. Geriausiai Žemaitijos kapinynų medžiagą pažįstantys jų tyrinėtojai A. Tautavičius ir L. Vaitkuskienė žemaičių istoriją laidosenos duomenimis užbaigia XII a. A. Tautavičius nurodo, kad deginimo paprotys į vidurio Žemaitiją pradėjo skverbtis tik X–XI a., tačiau degintinių šio laikotarpio kapų yra labai mažai (Tautavičius, 1977, p.16). „Jų daugėja XII a., ypač vakariniame, pietvakariniame ir rytiniame šios teritorijos pakraštyje, matyt, dėl kaimyninių sričių poveikio“ (ten pat). L. Vaitkuskienė žemaičių kremacijos paprotį sieja su socialiniais pokyčiais vietos bendruomenėse, manydama, kad „kremaciją pirmiausia ėmė praktikuoti vietos diduome-

nė“ (Vaitkuskienė, 1993, p.20–21). Mirusiųjų deginimo Žemaitijoje pradžia ji datuoja X a., pasak jos, tuo pat metu kaupuose padaugėja ginklų (Вайткунскене, 1985, p.67, 70).

Peržiūrėjus iki 1997 m. susikaupusią archeologinių žvalgymų bei tyrinėjimų medžiagą nustatyta, kad duomenų apie degintinius kapus Žemaitijos kapinyuose yra ne tiek jau mažai, nors bendras jų skaičius tarp visų tyrinėtų Žemaitijos kapinynų kapų yra nedidelis (L. Vaitkuskienė nurodo 1–3%) (ten pat, p.67). Degintiniai kapai ar jų pėdsakai užfiksuoti 35 vietose (pav. 3), tačiau tyrinėta tik 14 vietų. Iš jų degintiniai kapai išskirti 11 kapinynų, kitur (Kvėdarna, Paprūdžiai, Varniai) aptikta tik degintinių kapų liekanų ir paskirų daiktų. Dar kituose kapinyuose, kur žvalgymų metu buvo aptikta degintinių kapų liekanų, tyrinėjimų metu aptikta tik ankstesni kapai (Drobūškiai, Pagrybis, Paluknys, Požerė). Yra ir neaiškių degintinių kapų, greičiausiai priklausančių kitoms epochoms. 1934 m. B. Tarvydas Bulkaičių žvyruobėje (Kuršėnų valsčius), kur anksčiau buvo aptinkama radinių, rado „liekanų labai didelio laužo, deginto kapo, bet nebuvo jokių daiktų“ (1934.06.09 B. Tarvydo laiškas E. Volterui // MNBR, f.17–229, l.5). Šis radinys buvo paskelbtas (Tarvydas, 1936,

3 p a v. Žemaitijos kapinynai. Braižė V. Vaitkevičius.

1. Antininkai, Šilalės r.	11. Kuršėnai, Šiaulių r.	21. Papušyniai, Tauragės r.
2. Baravykai, Šilalės r.	12. Kvėdarna, Šilalės r.	22. Paragaudis, Šilalės r.
3. Bikavėnai, Šilutės r.	13. Lepšiai (Aleksandrija), Šiaulių m.	23. Piepaliai (Lopai), Radviliškio r.
4. Drobūkščiai, Telšių r.	14. Maudžiorai, Kelmės r.	24. Požerė, Šilalės r.
5. Dvarviečiai, Kelmės r.	15. Naukaimis, Kelmės r.	25. Pribitka, Plungės r.
6. Jakštaičiai (Meškiai), Šiaulių r.	16. Paalksniai, Kelmės r.	26. Raganiai, Šiaulių r.
7. Junkilai, Kelmės r.	17. Pagrybis, Šilalės r.	27. Simėnai, Šilalės r.
8. Kalniškiai, Raseinių r.	18. Payžnys, Šilalės r.	28. Sirvydai, Kelmės r.
9. Kaupriai, Šiaulių r.	19. Paluknys, Raseinių r.	29. Šiaudaliai, Šilalės r.
10. Kuršai, Telšių r.	20. Paprūdžiai, Raseinių r.	30. Tolišiai, Kelmės r.
		31. Uplyna, Šilalės r.
		32. Varniai, Telšių r.
		33. Varsėdžiai, Šilalės r.
		34. Žašinas, Šilalės r.
		35. Žviliai, Šilalės r.

p.525–526). Nors pats tyrinėtojas jį skyrė XI–XII a., kapas labiau būdingas ankstyvajam geležies amžiui, nes apkrautas akmenimis, su akmenų grindinėliais.

Kasinėtuose Žemaitijos kapinyuose tyrinėtojai išskyrė 45 degintinius kapus; juos toliau trumpai aptarsime pagal kapinykus. Bikavėnų kapinyne aptikti 5 degintiniai kapai. Kapas 106 buvo įrengtas taip pat, kaip ir griautinis (Татуевичюс, 1968, p.68). Panašiai įrengti ir degintiniai kapai 213, 234, 25, 238. Dviejuose iš jų įkapių išvis nebuvo, kituose greta nedidelio kiekio sudegintų kauliukų buvo įdėtos nedegintos įkapės (Tautavičienė, 1970, p.78). Jakštaičių–Meškių degintiniai kapai 1–3 buvo įrengti gana giliai – 40–60 cm gylyje pagal griautinių kapų laidojimo tradicijas. Vienas kapas buvo be įkapių, kituose dviejuose aptikta nemažai įvairių įkapių, taip pat kalavijas (Urbanavičius, 1974, p.65). Kitus degintinius kapus kartais būdavo gana sunku išskirti, nes griautinių kapų griaučiai buvo sunykę be pėdsakų (Urbanavičius, 1977, p.129). Kalniškių kapinyne rastas netaisyklingo apskritimo formos 200x130 cm dydžio, iki 50 cm gylio degintinis kapas X dubens pavidalo dugnu; čia rasta žalvarinė pasaginė segė keturkampiais galais (Kazakevičius, 1996, p.111). Kiti du

degintiniai kapai buvo be įkapių, tad jų chronologija tyrinėtoji V. Kazakevičiui liko neaiški, nes dar vienas degintinis kapas tame pat kapinyne datuotas V–VI a. (ten pat). Kuršuose tyrinėjimų metu rasta nemažai įvairių degintinių kapų įkapių, išskirti 2 degintiniai kapai ir vienas simbolinis kapas – kenotafas (Valatkienė, 1995, p.214–215, 219–221). Pastarąjį, matyt, irgi reikia laikyti degintinio kapo liekanomis. Pasak E. Ivanausko, degintinių kapų turėję būti kur kas daugiau, tik jie dėl prastos tyrinėjimų metodikos nebuvo išskirti (Ivanauskas, 1996, p.37). Lepšių kapinyne 1937–1938 m. žiemą buvo aptikti mažiausiai 6 degintiniai kapai, apie kuriuos daugiau duomenų neišliko (Naudužas, 1959, p.179). Juos apibūdina tik vienas sakiny: „Rasta bent 6 degintiniai palaidojimai, iš kurių 2 duobėje per vieną metrą gilumo, o kiti paviršiuje (30 cm gilumo)“ (Taryvas, 1938, p.277). Maudžioruose rastas degintinis kapas, įrengtas 73x58 cm dydžio ir 23 cm gylio duobutėje. Mirusiojo kaukolė buvo nedeginta, padėta ant sudegintų kaulų ir apdėta 10–20 cm skersmens akmenimis. Iš kapo įkapių buvo 3 sudegusio geležinio dirbinio fragmentai (Valatkienė, 1982, p.65). A. Tautavičius šį kapą pagal bendrą jo situaciją kapinyne datuoja VIII–X a. (Tau-

tavičius, 1989, p.29). Tai būtų bene seniausias degintinis kapas iš vėlyvojo mirusiųjų deginimo periodo Žemaitijoje. Piepaluose–Lopuose aptikti 2 degintiniai kapai. Kapas 2 buvo 180x80 cm dydžio, jo dugne aptikta degėsių, sampilė – žmogaus kauliukų ir smulkių įkapių (Dakanis, 1986, p. 44). Pribitkoje degintinis kapas buvo įrengtas ovalo formos į dugną siaurėjančioje 100 cm skersmens ir 70 cm gylio duobėje. Degintiniai kauliukai su įkapėmis užpildė visą duobę. Pribitkos degintinis kapas tyrinėtojo datuotas bene tiksliausiai – XIV a. pirmoji pusė (Merkevičius, 1984, p. 130). Varsėdžiuose ištirti 6 vėlyvuojų geležies amžiumi datuojami kapai su gana gausiomis įkapėmis (Škimelis, 1996, p. 129–131). Kapų duobės 160–190 cm ilgio 40–65 cm pločio, 25–35 cm gylio. Jose degintiniai kaulai bei įkapės paskleistos visame kapų plote. Mažesnė (100x50 cm dydžio) duobė buvo kapo 4, kur gausiai rasta įkapių (ten pat, p. 130–131). Žąsino kapinyne (Šilalės r.) iš 203 rastų kapų 13 buvo degintinių. Sudeginti mirusieji laidoti karstuose – iš laužavietės pasemiamas kaulų žiupsnelis (Vaitkunskienė, 1994, p.27). Tokiems kapams kastos tokio pat dydžio duobės, kaip ir griautiniams kapams. Duobės viduryje, iki 0,5 m skersmens plotelyje, supilta švariai iš laužo išrinktų degintų kauliukų krūvelė, padėta keletas sudegusių įkapių ir nedegintų daiktų (Vaitkunskienė, 1978, p.183; Вайткунскене, 1985, p. 69, pav. 2). Kai kurie sudeginti mirusieji laidoti karste (Vaitkunskienė, 1980, p.98). Kapo 148C sudeginto vyro kaulų sauja buvo suberta į audeklinį maišelį, papuoštą žalvariniais apkalais ir susegtą žalvarine pasagine sege. Maišelis užrištas raišteliu, suveržtas gintariniu karoliuku – amuletu (ten pat). Žvilių kapinyne degintiniai kapai be įkapių buvo iškasta tokia pat duobė, kaip ir nedegintiems mirusiesiems, kauliukų išbarstyta duobės dugne (Tautavičius, 1970, p. 76).

Atskirai reikia paminėti Jakštaičių–Meškių bei Kvėdarnos kapinyuose rastus žirgų kapus. Jakštaičių–Meškių kapinyne arimų apardytas griautinis žirgo kapas aptiktas 60 cm gylio duobėje. Prie jo rasta žalvarinė balnelinė antkaklė (Urbanavičius, 1974, p. 65). Kvėdarnos kapinyne žirgo kapas rastas atsitiktinai 1985 m. kasant duobes namo pamatams (Michelbertas, 1986, p. 63). Žirgų kapai žemaičių kapinyams nebūdingi.

Apibendrinant Žemaitijos kapinynų degintinių kapų laidoseną matyti, kad tokie kapai šioje teritorijoje pakeičia griautinius XII a. Pradžioje jiems kastos tokios pat duobės, kaip ir nedegintiems mirusiesiems. Kūnai buvo deginami kažkur nuošalyje, į kapą suberiama dalis sudeginto mirusiojo kauliukų, įdedamos įkapės; tarp jų yra ir su žirgu susijusių: žąslų, balnakilpių. Vėliau degintinių kapų duobės mažėja ir darosi seklesnės. Jos kastos tankiai viena šalia kitos, dėl to tyrinėtojams susidaro įspūdis, kad tokie degintiniai kapai yra suardyti. Mažėja ir įkapių, nors tuo pačiu metu ryškėja degintinių kapų turtinė diferenciacija. Greta gana dažnai pasitaikančių degintinių kapų be įkapių arba su pavienėmis įkapėmis atsiranda ir turtingų kapų su įvairiomis bei gausiomis įkapėmis (Jakštaičiai–Meškiai,

Varsėdžiai). Ypač pagausėja ginklų (Вайткунскене, 1985, p. 70, 76). Pagal visą laidoseną kūno deginimo paprotį žemaičiai bus perėmę iš savo kaimynų kuršių, kur šis paprotys tokia pat seka išvyravo kiek anksčiau – X–XI a. (Lietuvių, 1987, p.190). Kūno deginimo paprotys Žemaitijoje atsirado kartu su kuršių ekspansija į šį regioną. Iki tol žemaičiai šio papročio nežinojo (Tautavičius, 1989, p.31). Poveikį žemaičiams bus padarę ir jų pietrytiniai kaimynai aukštaičiai. Panašias išvadas padarė ir L. Vaitkunskienė (Вайткунскене, 1985, p. 70, 76). Iš aukštaičių teritorijos atskirose žemaičių vietose pasirodo degintinių kapų su griautiniais žirgų kapais. Tai bus jau valstybės laikais atkeltų Žemaitijai ginti aukštaičių karių kapai, kuriuos galima sieti su konkrečiomis valstybinėmis XIV a. pilimis. Jakštaičių–Meškių kapinynas siejamas su Dubysos pilimi, stovėjusia Bubių piliakalnyje (Urbanavičius, 1977, p. 134), Kvėdarnos kapinynas – su Gedimino pilimi, stovėjusia Kvėdarnos (Padievaičio) piliakalnyje (Nikžentaitis, 1996, p. 63; 1986, p. 51–52). Žemaičius deginus mirusiuosius mini ir kai kurie rašytiniai šaltiniai (jų trumpa apžvalga šiame straipsnyje pateikta aptariant lietuvių laidoseną).

PIETŲ LIETUVOS KAPINYNAI

Savita XIII–XIV a. kapinynų grupė yra pietų Lietuvoje. Iki šiol ji nėra išskirta į atskirą kapinynų grupę, nors paskirų duomenų apie šiuos kapinyvus turima nuo XIX a. vidurio. Čia viską supainiojo gerokai gauseni bei aiškesni kiek ankstesnių laikų pilkapynai. Pietų Lietuvoje jų yra net dviejų rūšių: rytų Lietuvos pilkapiai ir iš akmenų krauti pilkapiai. Visa tai rodo sudėtingą etninę situaciją, buvusią šiuose kraštuose I t-mečio pabaigoje–II t-mečio pradžioje. Apie rytų Lietuvos pilkapius jau buvo šiek tiek kalbėta aptariant laidoseną rytų Lietuvoje. Iš akmenų krauti pilkapiai (ankstesnėje literatūroje kai kada vadinami akmeniniais pilkapiais) tradiciškai datuojami V–XIII a. (Tautavičius, 1977, p.14), tačiau II t-mečio pradžia (paprastai XI a.) datuojamų pilkapių yra nedaug. Jie susitelkę Šalčininkų–Varėnos rajonų rytinėje dalyje ir, matyt, prie jų besiglaudžiančioje Ašmenos, Yvijos bei Lydos rajonų vakarinėje dalyje (Baltarusijoje). Kaip jau buvo minėta aptariant lietuvių kaimynų laidoseną, tokie pilkapiai galutinai sunyko XIII a. A. Tautavičius nurodo, kad iš akmenų krauti pilkapiai ilgiausiai išliko pietinėje Užnemunės dalyje (ten pat, 1977, p.14), tačiau iš šių teritorijų tokių pilkapynų, išskyrus Papiškes bei Vilkiautinį, nežinoma (ten pat, 1977, žem.8). Kadangi šių abiejų pilkapynų medžiaga yra skelbta, tad nesunkiai yra nustatomi vėlyviausių degintinių kapų juose buvimo faktai. 1913 m. Vilkiautinio pilkapyne S. Krukovskis ištyrė 22 pilkapius (Krukowski, 1914, p.10). Aiškesnių II t-mečio kapų pagal tyrinėjimų publikaciją nerasta (ten pat, p.11–13, lent. I-II). Pilkapyne, sprendžiant

1. Bačkininkėliai, Prienų r.
2. Bagrėnas, Prienų r.
3. Bajorai, Kaišiadorių r.
4. Bražuolė, Trakų r.
5. Dovainonys, Kaišiadorių r.
6. Didieji Likiškiai, Alytaus r.
7. Grigiškės (Afendevičiai), Trakų r.
8. Kernavė, Širvintų r.
9. Maisiejūnai, Kaišiadorių r.
10. Mankuviškės, Kaišiadorių r.
11. Paparčiai, Kaišiadorių r.
12. Purvynai, Trakų r.
13. Rumšiškės, Kaišiadorių r.
14. Žėronys, Trakų r.

4 p a v. Pietų Lietuvos (jotvingių) kapinynai. Braižė V. Vaitkevičius.

pagal S. Krukovskio planą (ten pat, p.2) XX a. pradžioje, be anksčiau suardytų pilkapių, buvo apie 140 sampilų ir 2 ilgieji pilkapiai. 1973–1974 m. Vilkiautinio pilkapyną tyrinėjo P. Kulikauskas, ištyrė 7 iš akmenų krautus pilkapius. Pagal jų medžiagą pilkapyno chronologija yra V–VIII a., „tačiau būta čia ir vėlesnių kapų“ (Kulikauskas, 1977, p.102). Papiškių pilkapynė 1973–1975 m. iširtos 25 suardytų pilkapių liekanos su griautinių ir degintinių kapų liekanomis, datuojamomis irgi V–VIII a. (Markelevičius, 1977, p.112). Tik P. Kulikausko iš vietos gyventojų gautas vėlyvas apdegęs ietigalis rodo, kad čia būta ir vėlyvų kapų (Kulikauskas, 1974, p.46). Vadinasi, apie II t-mečio pradžios jotvingiškus kapus Užnemunėje konkrečių archeologinių duomenų trūksta. Sprendžiant pagal gana gausius šio laikotarpio piliakalnius, kraštas buvo apgyventas gana tankiai ir šio laikotarpio kapų nebuvimas rodo, kad tuo metu laidosena pasikeitė, o kitokio tipo kapų iki šiol neišmokta ieškoti. Kad II t-mečio pradžioje jotvingiai nuo pilkapių perėjo prie plokštinių kapų, jau buvo kalbėta. Vadinasi, Užnemunėje irgi reikia ieškoti plokštinių kapinynų. Jie turėtų būti degintiniai. Intensyvios žemdirbystės rajone, koks yra Užnemunė, tokie kapinynai daugelyje vietų jau seniai sunaikinti. Toks II t-mečio pradžios kapinynas buvo Ožkabaluose (Vilkaviškio r.). Duomenų apie jį turi me J. Basanavičiaus dėka. Jis nurodo, kad Geležinkalnyje apie 1845–1846 m. ariant buvo randama daug įvairių dirbinių (Basanavičius, 1936, p. 8, išn. 1). 1911 m. šioje vietoje besilankydamas J. Basanavičius aptiko „žemą, apkrautą akmenimis kapą su degintu lavonu; atrasta sagtutės žalvarinės dalis, apyrankės dalys ir daug sutirpusio ugnyje žalvario lašų“ (ten pat). Kapinynas sunaikintas jau XIX a.,

nes XX a. pradžioje čia jau mažai kas buvo beaptinkama (ten pat, p.124). Jotvingių apgyventoje Lenkijos dalyje VIII–XIII a. kapų išvis nežinoma (Šimėnas, 1997, p.9).

Atskirai reikia paminėti Jasudovo (Baltarusija, Gardino r.) pilkapyno tyrinėjimų duomenis. Čia 1908 m. S. Krukovskis ištyrė 15 pilkapių, kur rado degintinių kapų su įvairiomis įkapėmis (Krukowski, 1911, p.1–21). Jasudovo pilkapynas pagal savo įkapes (žiesta keramika, pasaginės segės ir kt.) yra bene vėlyviausias, tyrinėtojų skiriamas jotvingiams ir datuojamas X–XI a. (Гуревич, 1962, p.119–121). Dėl savo chronologijos jis bene labiausiai išsiskiria iš kitų jotvingių pilkapynų medžiagos.

Pietų Lietuvoje žinoma 14 vietų, kuriose rasta degintinių kapų liekanų. Deja, beveik visos yra labai menkai ir paviršutiniškai tyrinėtos. Tačiau ir šie duomenys leidžia išskirti kai kurias bendras šio regiono laidosenos ypatybes II t-mečio pradžioje imtinai iki XIV a. Kai kurių vietų yra tik fiksuotas tokių kapų buvimas (Bačkininkėliai, Bagrėnas, Didieji Likiškiai, Grigiškės, Kernavė, Mankuviškiai), daugiausia pamermtas degintų dirbinių radimo faktais.

Bačkininkėliuose degintinis kapinynas suardytas karjero. Iš jo yra tik apdegęs geležinis ietigalis (Balčiūnas, Dakanis, Strazdas, 1994, p.281). Apie 50 cm gylėje buvę degintiniai kapai Bagrėne buvo aptikti 1962 m. kasant griovį smėlio kalvelėje. Čia aptikta geležinių pentinų plačiašašmenių kirvių ir 2 įteriamieji peiliai (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 276; Merkevičius, 1990, p. 197). Didžiuosiuose Likiškiuose (seniau vietovė buvo nurodoma kaip Likiškėliai Kalvarijos valsčiuje, kapinyno vietą 1995 m. lokalizavo E. Svetikas) XIX a. pabaigoje buvo rasti 8 geležiniai įmoviniai ietigaliai

(Sankt Peterburgo Materialinės kultūros istorijos instituto archyvas, Nr. 13a, l.33). 1996 m. pradėjus šio kapinyno tyrinėjimus greta vėlyvųjų XVII–XVIII a. kapų buvo aptikti 7 degintiniai kapai be įkapių (E. Svetiko duomenys). Jų atribucija bei chronologija neaiškios. Iš buvusio Afendevičių kaimo ūkinių darbų metu į muziejų pateko geležinis plačiašmenis kirvis ir geležinis įmoninis ietigalis (Kiti, 1972, p.76). 1971 m. D. Andrašūnaitė čia ištyrė 50 m² dydžio plotą, kur tarp gausių bulvarių rado žirgo griaučius (ten pat). Šiaurinėje Kernavės dalyje prieš Antrąjį pasaulinį karą pustomame smėlyne buvo randama žalvarinių papuošalų ir puodų šukių. Apie 200 vienetų pateko į tuometinį Kernavės muziejų (Valstybės, 1935š, p.429). Šioje vietoje turėjo būti Kernavės baltiškas XIII–XIV a. kapinynas. 1971 m. A. Lisankai tyrinėjant Mankuviškių kapinyno liekanas greta XVI–XVII a. kapų aptikta ir „sudegusios žalvarinės vytinės antkaklės fragmentas“, pasaginė segė, žalvarinis karoliukas ir pora žiestų puodų šukių. Šie radiniai rodo, jog čia būta ir degintinių kapų (Lisanka, 1972, p.62).

Konkretesnių tyrinėjimų duomenų yra iš 8 kapinynų. Bajoruose iki 30 m skersmens ir 1,5 m aukščio kalvelėje įrengtame kapinyne 1995 m. A. Girininkas iškasė 1 m² dydžio šurfa, kur 18 cm gylyje aptiko degintinį kapą su ugnyje buvusiais žalvariniais dirbiniais (Girininkas, 1996, p. 290). Kapinyno vietoje surinkta 111 lipdytų ir žiestų puodų šukių, žalvarinių papuošalų bei žirgo aprangos fragmentų, geležinis įmoninis ietigalis (ten pat, p.290–291). Medžiaga datuojama XII–XIII a. (Girininkas, Lukoševičius, 1995, p.24). Bražuolės kapinyną, vadinamą Mūšio lauku prieš 1859 m. kasinėjo A. Kirkoras. Čia jis aptiko įvairių radinių: kalaviją, ietigalių, strėlių, „įvairių kitų daiktų, be abejo, skirtinų XIII ar net XII a.“ (Археологические, 1859, p. 16). Iš čia Vilniaus Senienų muziejuje buvo žvangutis, 3 pentinai, pasaga, kalavijas (Записки, 1856, p.7, 10). Kiek prieštaringi duomenys yra apie Dovainonių kapinyne tyrinėtų kapų skaičių. E. Volteris nurodo jų buvus 7 ir aiškiai skiria nuo pilkapių liekanų. „Ekspedicijos nariams (K. Mekui ir J. Puzinui – G. Z.) pavedžiau tirti čia pat užtiktus lygius, degintų kūnų kapus. Nuėmus dirvožemio sluoksnį, tuojau pastebėtos mažos, maždaug 40–50 cm skersinio pjūvio, juodos dėmės. Tokių degintų kūnų kapų ištirta 7. Viename kape tarp degintų kaulų liekanų ir anglių surasta geležinis kirvis, peilis ir žalvarinė sagtis. Antrame surasta tarp kaulų liekanų geležinė sagtis, trečiame – žalvarinių papuošalų fragmentų ir kardo makšties viršūnės žalvarinis apkaustymas, ketvirtame tarp kaulų ir anglių be jokios svarbos sudėta: dalys žalvarinės suktos antkaklės, kurios galuose matyti piramidės formos kūgeliai, žalvarinių suktų karolių dalys, nuo laužo ugnies susiliejusių žalvarinių gabalėlių, 5 žalvariniai žiedai ir 4 dego molio verpstės: dvi puikiai ornamentuotos ir dvi paprastesnio darbo. Čia būta moters kapo. Kituose surasta kaulų ir anglių. Laidojimo būdas yra buvęs toks. Žmogaus kūnas su visais priedais būdavo sudeginamas ant laužo, kaulai išrenkami su priedais ir su anglių priemaisomis būdavo supilami į mažą

duobutę ir užkasami. Šie kapai yra iš jaunesnės geležies gadynės“ (NBRS, f.17–301, l.12–13). J. Puzinas kažkodėl mini tik vieną kapą (pagal E. Volterio numeraciją – Nr.4), kurį jis ištyrė 1932 m. rugpjūčio 27 d. Kapas buvo 56 cm skersmens ir 28 cm gylio duobutėje. Ten pat žemės paviršiuje aptikta „smulkučių degintinių kauliukų krūvelės kartu su degintų papuošalų fragmentais“: antkaklių dalimis, žiedais, žalvariniais apkalais, verpstukais (Puzinas, 1932š.). Tolesnius degintinio kapinyno tyrinėjimo darbus sutrukdė prasidėjusi sėja. 1932 m. pabaigoje E. Volterio ataskaitos švietimo ministrui patikimumu nereikia abejoti, tad Dovainonyse bus ištirti 7 degintiniai kapai, iš kurių 3 buvo be įkapių. Šiuo metu sumaišyta Dovainonių degintinio kapinyno tyrinėjimų medžiaga laikoma Vytauto Didžiojo karo muziejuje Kaune (Inv. Nr. 842, 939, 1862). Maisiejūnų pilkapyje 9 1986 m. sampilo pakraštyje 47 cm gylyje nuo žemės paviršiaus aptiktas įkastas turtingas degintinis vyro kapas, datuojamas XI–XII a. (Butėnas, 1988, p.48) (plačiau apie tai šioje knygoje skelbiamame E. Butėno straipsnyje apie Maisiejūnų pilkapyne tyrinėjimus). Paparčių kapinyną, irgi vadinamą Mūšio lauku, XIX a. viduryje kasinėjo tas pats A. Kirkoras. Čia buvo rasta žvangutis, 6 pentinai, iš jų vienas buvo su ratuku, ir greičiausiai balnakilpės (Записки, 1856, p.10). Purvynų kapinyne 1937 m. J. Puzinas ištyrė 451 m² plotą, surado nemažai apdegusių bei nedegintų XIII–XIV a. radinių (Tautavičius, 1977, p.93). Tarp jų vyrauja aprangos detalės, darbo įrankiai, žalvariniai papuošalai, žiesta keramika. Iš ginklų čia rastas dviašmenis kalavijas (Volkaitė-Kulikauskienė, 1964, p.226). Minimi ir „ankstyvosios istorijos laikų pradžios degintiniai kapai“ (Kuprevičius, 1941, p.337). Tačiau pati tyrinėjimų ataskaita neišliko, medžiaga tyrinėtojo plačiau nebuvo skelbta, atrodo, buvo nesuprasta, ir taip šis etaloninis pietų Lietuvos degintinis kapinynas tyrinėtojams liko sunkiai prieinamas ir praktiškai nepanaudojamas. Dabartiniu metu radiniai laikomi Vytauto Didžiojo karo muziejuje Kaune (Inv. Nr.1092:1–164). Rumšiškių degintinis kapinynas iki šiol yra plačiausiai tyrinėtas. 1953 m. čia užfiksuota 21 suardyto degintinio kapo vieta (Istorijos, 1953š, p.76–81), 1961–1963 m. tyrinėjant Kauno marių saloje atsідūrusias kapinyno liekanas tarp griautinių kapų buvo aptikti dar 5 degintiniai kapai ir įvairių apdegusių dirbinių (Urbanavičius, 1970, p.2). Tad pagal Rumšiškių kapinyno tyrinėjimų duomenis galime kalbėti apie 26 degintinius kapus. Jie įrengti negiliai, giliausiųjų dugnai siekė iki 50 cm gylio. Kapų duobės apvalios, 0,5–1,3 m skersmens, į apačią siaurėjančiu dugnu. Sudegusių kaulų fragmentai bei paskiros įkapės aptinkamos duobės dugne (ten pat). Kapų aplinkoje buvo žiestos keramikos.

1996 m. šio straipsnio autoriaus pradėtas tyrinėti Žėronių kapinynas davė šio tokio aiškumo apie pietų Lietuvos degintinių kapų įrengimą bei laidosenos ypatybes (Zabiela, 1996š). Žėronių kapinyne buvo ištirtas 12,5 m² plotas. Ir nors didžioji 1996 m. tyrinėto ploto dalis buvo suardyta lobių ieškotojų, iš nesuardyto ploto užfiksuota nemažai savitų laidosenos bruožų. Žėronių kapinynas

įrengtas iki 7 m aukščio, maždaug 70×20 m dydžio nelygiu paviršiumi kalvos centrinėje, labiau įdubusioje dalyje. Kaip parodė tyrinėjimai, kalva niekada nebuvo ariama. Dauguma degintinių kapų buvo ne giliau kaip 20 cm nuo žemės paviršiaus ir tik paskiros duobės buvo iki 60 cm gylio. Mirusieji buvo deginami kažkur šalia kapinyno. Iš laužo išrinkti sudegę kauliukai, perdegusios žiastos keramikos šukės bei metaliniai dirbiniai buvo atnešami ir supilami į vos smėlyje iškastą duobutę ir aplink ją. Liekanos buvo pilamos gana tankiai šiek tiek paskleidus. Taip susiformavo beveik vientisas, sunkiai į kapus dalijamas degintinių kapų horizontas. Tyrinėjimų metu buvo išskirtos 7 spėjamų degintinių kapų liekanos. Kaip parodė dr. R. Jankausko degintinių kauliukų tyrinėjimai (2968 g sudegusių kauliukų), tyrinėtame plote aptiktos mažiausiai 5 degintinių kapų liekanos; iš jų identifikuota iki 1 metų amžiaus kūdikis, 10–20 metų jaunuolis ar moteris ir 20–40 metų vyras. Kaulai gerai sudeginti, smulkūs, tas rodo įsigalėjusį deginimo paprotį. Įkapės yra beveik vien drabužių metalinės dalys (diržų sagtys, apkaustai, grandys, kniedės) bei negausūs darbo įrankiai: peiliai, ylos, adatos, skustuvai, skiltuvai ir papuošalai: žiedai, žvangutis. Iš viso surinkta 107 metaliniai ir kauliniai dirbiniai ar jų dalys. Gausiai rasta žiastos keramikos (511 registruotų ir 435 smulkios žiastos keramikos šukės, svėrusios 6138 g); ji dažnai puošta lygiagrečių linijų bei – rečiau – bangelių ornamentu. Nedidelė šukių dalis turi įkartomis ornamentuotą volelį. Visa keramika labai panaši, tad atrodo, kad ją bus dirbęs vieno kaimo puodžius. Taip pat atrodo, kad į laužą buvo metamos tik atskiros puodų šukės (neaišku, kur buvo sudaužomi patys puodai), nes surinktoji keramika nesusiklijuoja į stambesnius fragmentus. Visa medžiaga apytikriai gali būti datuojama maždaug XIII–XIV a.

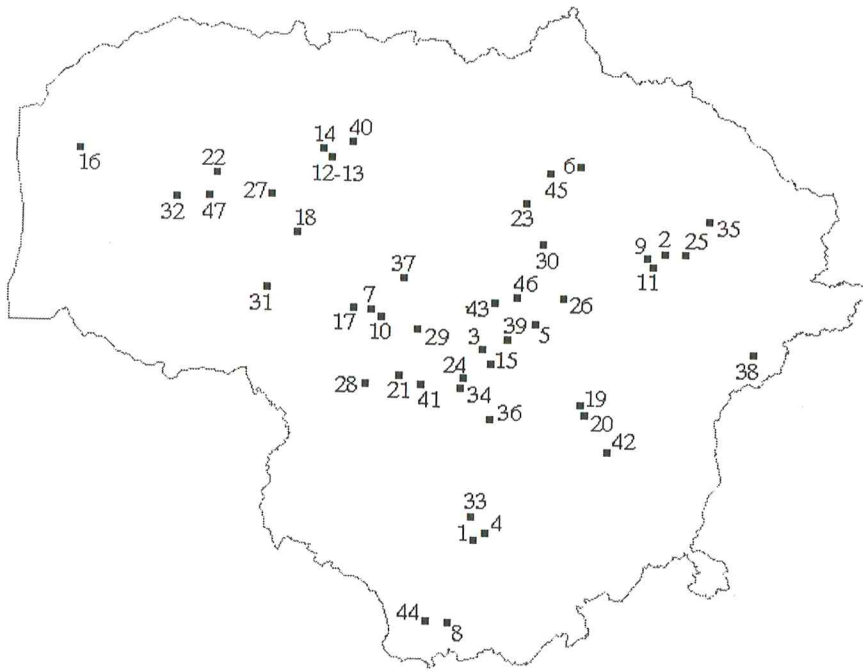
Iš fiksuotų aiškesnių 40 degintinių kapų galima šį tą pasakyti apie pietų Lietuvos regionui būdingą laidoseną. Čia XIII–XIV a. vyravo nedideli plokštiniai kapinynai su degintiniais kapais. Sudeginti mirusieji buvo laidojami negiliose duobutėse, beveik žemės paviršiuje, iš laužavietės atnešus išrinktus perdegusius kauliukus bei įkapes: puodų šukes, papuošalų likučius, darbo įrankius, turtingesniųjų – ir ginklus.

LIETUVOS KAPINYNAI XIV a. PABAIGOJE – XV a.

Aptariant XIII–XIV a. laidoseną Lietuvoje reikia kalbėti ir apie pačius vėlyvuosius, XIV a. pabaiga ir vėlesniais laikais datuojamus krikščioniškuosius viduramžių Lietuvos kapinynus. Dėl šių kapinynų siejimo su tuo metu Lietuvoje įsigalinčia krikščionybe, atrodo, jau niekas nebesiginčija, tačiau tikslesnė jų chronologija, nors juose buvo rasta palyginti nemaža monetų (Urbanavičius, 1967, p.61–74; Svetikas, 1995, p.117–151; 1996, p.371–381),

daugeliu atveju lieka nenustatyta. Paskutiniu laiku suabejota ir šių kapinynų atsiradimo data – norėta juos paankstinti (A. Luchtanas, G. Vėlius, E. Svetikas). Toji problema jau buvo paliesta šiame straipsnyje kalbant apie rytų Lietuvos laidoseną. Plačiau apibūdinti XIII–XIV a. kapinynus galima tik tikslinant jų chronologiją. Aptariamai problemai šis aspektas tuo tarpu nėra labai aktualus, nes visi tyrinėtojai dabar vieningai teigia, kad XIV a. pabaigoje (po Lietuvos krikšto 1387 m.) jau buvo laidojami nedeginti mirusieji. Anksčiau kiek išsiskyrė V. Urbanavičiaus nuomonė, esą dalis mirusiųjų deginta dar XV a. pradžioje (Urbanavičius, 1966, p.189), tačiau dabar tai nebeakcentuojama (Lietuvių, 1987, p.210). Pagaliau pavieniai atvejai bendros tendencijos nekeičia.

Iš palyginti gerai pažįstamos viduramžių Lietuvos kapinynų materialinės kultūros matyti susikūręs bendras laidojimo paprotys, panašios įkapės, bendros įkapių nykimo tendencijos. Nežymiai skiriasi tik kai kurios įkapės; o tai lemė skirtinga regionų kultūrinė orientacija, susijusi su skirtingais kaimynais. Ir nors dalis autorių ižiūri šalies viduje buvusią migraciją (Žulkus, 1995, p.156–173), bet tai nebuvo lemiamas veiksnys formuojantis lietuvių tautai bei kultūrai viduramžiais. Reikšmingiausia buvo valstybės konsolidacija sujungiant į vieną visumą iki tol buvusių genčių bei regionų likučius. Taip formavosi lietuvių tauta. Šią išvadą patvirtina ir antropologijos duomenys (Česnys, Balčiūnienė, 1988, p. 104–105). Archeologiškai šis procesas buvo prasidėjęs anksčiau, greičiausiai XIV a. pradžioje, tik dėl daugelio anksčiau aptartų dalykų jis tebėra menkai pastebimas. XIV a. pabaigos griautiniai kapinynai, atsiradę krikščionybės įtakoje, rodo labiau šio proceso pabaigą. Panašias išvadas pagal rašytinius šaltinius priėjo E. Gudavičius. Jis teigia, kad „XIV a. leidžia laikyti lietuvių feodalinės tautybės susidarymo pabaiga, kuri išsryškėja jau amžiaus pirmoje pusėje, o maždaug nuo trečiojo ketvirčio galima apie ją kalbėti be išlygų“ (Lietuvių, 1987, p.207). Kadangi, kaip jau minėta, ir viduramžių kapai lieka kol kas tiksliau nedatuoti, proceso iliustracijai pasirinkti neabejotini XIV a. pabaigos–XV a. kapai su pirmosiomis lietuviškėmis monetomis. Kaip mes šias monetas skirstytume bei datuotume, jų chronologija neišeina už XIV–XV a. ribų (Ivanauskas, Balčius, 1994). Kartografuoti kapinynai, kuriuose rasta kapų su tokiomis monetomis, akivaizdžiai rodo naujai susiformavusios tautos teritorijos ribas (pav. 5). Viduramžių kapinynai XV a. išplitę teritorijose, kur iki XIII a. gyveno įvairios baltų gentys. Visoje teritorijoje daug maž vienodas tiek laidojimo paprotys (inhumacija su gausiomis įkapėmis), tiek naujų įkapių rūšių naudojimas (tos pačios monetos). Prabėgę du amžiai baltams buvo ne tik siaubingas žaizdras, kuriame susilydė ir žuvo nemažai genčių, bet ir tas metas, kai užgimė lietuvių tauta. Ji jau jungia pagrindinius etnografinius Lietuvos regionus: Aukštaitiją, Žemaitiją ir Dzūkiją. Ir nors šių regionų kapinynų medžiagoje yra kai kurių skirtumų, pagal laidojimo paminklus XV a. jau turime gana vientisą viduramžių Lietuvos vaizdą.

5 pav. XV a. Lietuvos kapinynai (su monetomis datuojamais kapais). Braižė V. Vaitkevičius.

1. Alytus, Alytaus r.
2. Ažugiriai, Utenos r.
3. Bartonys, Jonavos r.
4. Bazorai, Alytaus r.
5. Bečiai, Ukmergės r.
6. Buivėnai, Kupiškio r.
7. Daugirdėnai, Raseinių r.
8. Didžiasalis, Lazdijų r.
9. Diktarai, Anykščių r.
10. Gėluva, Raseinių r.

11. Gudiškiai, Anykščių r.
12. Jakštaičiai, Šiaulių r.
13. Jakštaičiai, Šiaulių r.
14. Jonelaičiai, Šiaulių r.
15. Karmėlava, Kauno r.
16. Kartena, Kretingos r.
17. Kejėnai, Raseinių r.
18. Kelmė, Kelmės r.
19. Kernavė, Širvintų r.
20. Kernavė – Kriveikiškiai, Širvintų r.

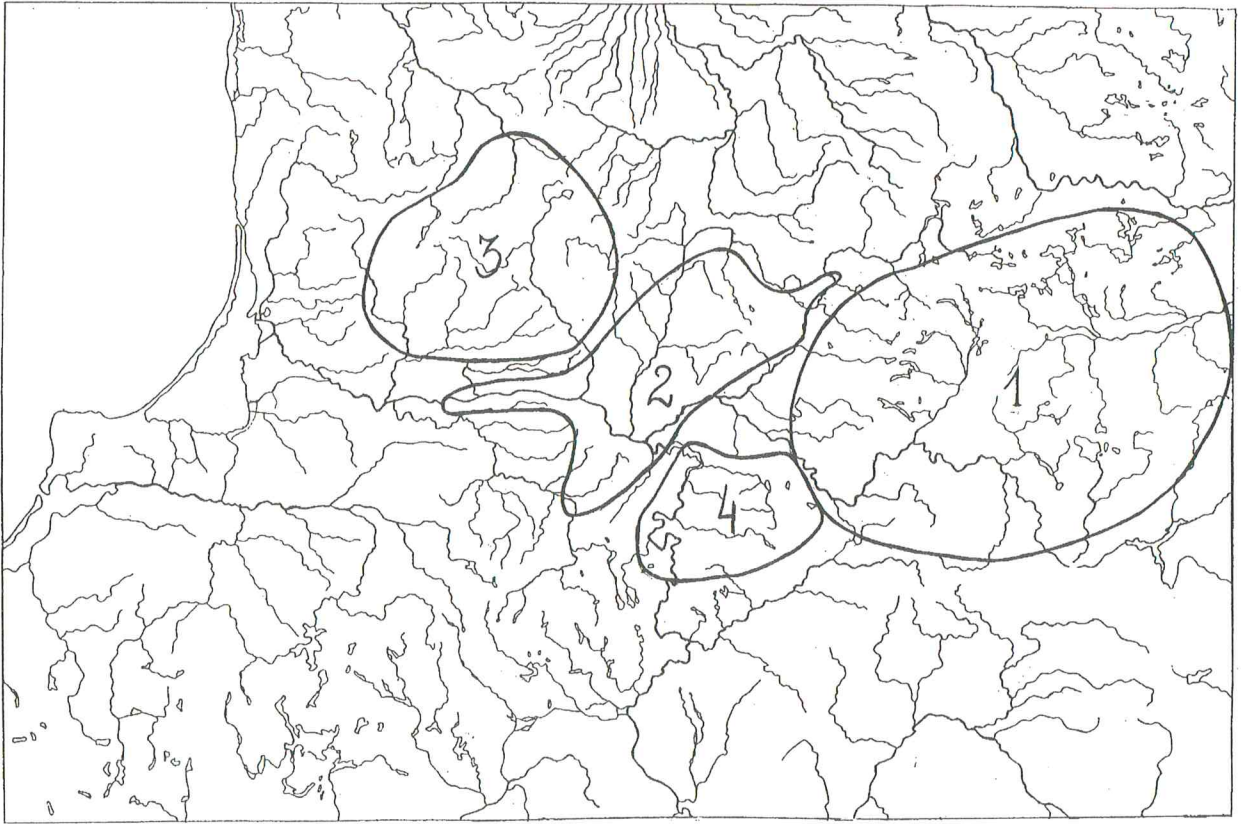
21. Kriemala, Kauno r.
22. Kuršiai, Telšių r.
23. Lepšiai, Panevėžio r.
24. Masteikiai, Kauno r.
25. Narkūnai, Utenos r.
26. Obeliai, Ukmergės r.
27. Pakalniškiai, Kauno r.
28. Pakapiai, Kauno r.
29. Pakritižys, Panevėžio r.
30. Paprūdys, Raseinių r.
31. Pribitka, Plungės r.
32. Punia, Alytaus r.
33. Radikiai, Kauno r.
34. Rukliai, Utenos r.
35. Rumšiškės, Kaišiadorių r.
36. Ruseiniai, Kėdainių r.
37. Sariai, Švenčionių r.
38. Skrebinai, Jonavos r.
39. Šiauliai, Šiaulių m.
40. Šilelis, Kauno r.
41. Šilėnai, Vilniaus r.
42. Šulaičiai, Kėdainių r.
43. Taikūnai, Lazdijų r.
44. Tiltagalai, Panevėžio r.
45. Tulpiakėmis, Ukmergės r.
46. Varniai, Telšių r.

KULTŪRINIAI ETNINIAI AREALAI XIII–XIV a. LIETUVOJE

Pagoniškosios valstybės dviejų šimtų metų laikotarpis (1183–1387 m. arba XII a. pabaiga–XIV a. pabaiga) buvo lietuvių tautos pagreitinto kūrimosi bei konsolidavimosi laikotarpis. Nors jo pabaiga žymima krikščionybės ženklu, didžioji šio proceso dalis vyko vietinėje terpėje, atkakliai kovojant su visokiausiomis kaimynų įtakomis. Į vieną vietą supuolusios geopolitinės, strateginės, ideologinės, kultūrinės bei kitokios priežastys stimuliuo naujo etnosio kūrimąsi. Nesant tvirtai ideologinei sistemai vienos valstybinės religijos pagrindu, XIII a. dar dominavo gentiniai laidosenos savitumai, tiesa, smarkiai atmiešti naujų valstybinių realijų. Neskaičiuojant tuo laikotarpiu žuvusių genčių kultūrų (matyt, tik nedidelė jų gyventojų dalis įsiliejo į Lietuvos valstybės sudėtį), tuo metu egzistuoja 4 atskiros etninės sritys, kurios skiriasi savo laidosena. Tai lietuviai rytų Lietuvoje, aukštaičiai vidurio Lietuvoje, žemaičiai vidurio Žemaitijoje bei sulietuvėję jotvingiai (dzūkai) pietų Lietuvoje (pav. 6). Visų jų laidoseną siejo pagrindinis bendras

bruožas – senovinis kūno deginimo paprotys. Pagal šį paprotį XIII a. baltai pagonys skyrėsi nuo kitataučių krikščionių arba tų pačių sukrikščionintų baltų.

Plečiantis Lietuvos valstybei bei į jos sudėtį patenkant krikščionių gyvenamoms žemėms, pagoniški papročiai, taip pat ir laidojimo, buvo spaudžiami krikščioniškųjų, o tas skatino jų genčių niveliaciją. Tuo pat metu įvyko ir naujas administracinis teritorijos suskirstymas – jau nebe gentinis, o teritorinis. Sustiprėjusių Ordino antpuolių metu niokojamo krašto gyventojai tarpusavyje gana smarkiai susimaišė, tačiau nuolatinės kovos neleido jiems perimti krikščioniškųjų dvasinių vertybių, taip pat ir laidojimo papročių. Dėl to XIV a. Lietuvoje išsivyravo gana vienodas laidojimo paprotys – kūnų deginimas. Tai buvo tiesiog opozicija aplinkiniams krikščioniškiems kraštams, neturėjusi tvirtesnio ideologinio pagrindimo ir gyvavusi labiau dėl valdovų religinio apsisprendimo. XIV a. padažnėję Lietuvos valdovų bandymai krikščionis klidino šį paprotį iš šaknų ir rengė dirvą greitam perėjimui į krikščioniškąjį laidojimo būdą nedeginant. Vietos gyventojus veikė ir tarp jų, daugiausia kunigaikščių aplinkoje, besikuriantys krikščionys. Šios aplinkybės paaiškina tai, kad oficialiai priėmus

6 pav. XIII–XIV a. kapinynų tipai Lietuvoje: 1 – lietuvių kapinynai; 2 – aukštaičių kapinynai; 3 – žemaičių kapinynai; 4 – dzūkų kapinynai. Braižė A. Zabieliene

krikštą greitai ir neskausmingai buvo pereita prie nedegintų mirusiųjų laidojimo, tiesa, su gana gausiomis įkapėmis bei ugnies garbinimo pėdsakais kapuose. Tokiai raidai, matyt, neprieštaravo ir pagoniškojoje visuomenėje gyvavusios ideologinės nuostatos, toleravusios kitus tikėjimus. Kaip rodo ankstyviausių Latvijos krikščioniškų kapinynų pavyzdys (Ikškilė, Martinsala, Ryga), krikščioniškoji laidosena buvo perimama labai greitai, per kelerius metus (Мугуревич, 1985, p.61).

XIV a. vyksta anksčiau minėtų 4 kultūrinių etninių regionų deginimo papročio niveliacija. Sudeginti mirusieji su įkapių likučiais buvo laidojami negiliai plokštiniuose kapinyuose. Degintiniuose kapinyuose atsiranda daugiau įkapių, ypač ginklų ir keramikos.

Bene silpniausia pagoniškosios Lietuvos laidojimo papročių analizės vieta yra degintinių kapų chronologija. Degintinių kapų be įkapių išvis nemokama datuoti, nesvarbu, kokiam laikotarpiui jie priklausytų. Panašaus chronologinio laikotarpio degintinių kapų nesugebama išskirti, o pačius degintinius kapus išvis vengiama tyrinėti. Jeigu jie ir tiriama, tai tik kaip pakliuvę prie griautinių kapų masyvo. Negausios išimties tik patvirtina taisyklę. Bendra Lietuvos kapinynų tyrinėjimų spraga – beveik nė vienas kapinynas

nėra ištirtas iki galo – rodo, kad daug kur problema yra dirbtinai pabrėžiama. Nedidelius plotus užėmę negiliai nuo žemės paviršiaus įrengti XIII–XIV a. degintiniai kapai archeologų yra sunkiai randami, ypač kai jų specialiai neieškoma. Panašių skirtingų laikotarpių laidosenos spragų yra ir kituose Lietuvos regionuose.

IŠVADOS

XIII–XIV a. Lietuvos feodalinės valstybės etninėse baltų žemėse formuojasi viena Lietuvos viduramžių kultūra, kuri remiasi pagoniška tradicija ir yra stipriai veikiamą kaimyninių krikščioniškų kraštų. Ordino agresija XIII a. nutraukė daugelio baltų genčių savarankišką kultūros raidą. Išlikę šių genčių likučiai įsiliejo į mažiau kovų palietas lietuvių, aukštaičių, jotvingių bei žemaičių gentis, kurios dėl įvairiausių vidinių ir išorės veiksnių valstybinėje epochoje pradėjo žymiai dažniau viena su kita maišytis. Dėl viso šio proceso XIV a. Lietuvoje susiformavo gana vieninga laidosenos papročių kultūra. Jai būdingas miru-

siųjų deginimas bei laidojimas plokštiniuose kapinyuose. Mirusieji buvo deginami kartu su įkapėmis. Tai užfiksuota ir rašytiniuose šaltiniuose. Archeologiškai šis procesas dar yra sunkiai tiksliau datuojamas bei fiksuojamas daugiausia dėl dviejų pagrindinių priežasčių. Tai silpna XIII–XIV a. dirbinių chronologija bei netobula degintinių kapų tyrinėjimų metodika. Dėl šių aplinkybių pagoniškosios Lietuvos valstybės laikų laidojimo papročiai tarsi paskęsta platesnės chronologijos kapinynų medžiagos jūroje, sukurdami apgaulingą jos trūkumo įvaizdį bei iškeldami dirbtinę problemą. Vienodų pagoniškųjų papročių formavimasis XIV a. pabaigoje iš esmės jau buvo pasibaigęs, tačiau dėl nuolatinio krikščioniškojo pasaulio apsupties poveikio

bei vidinių ideologinių nuostatų jis liko gana liberalus aplinkiniuose kraštuose vyravusiai nedeginto kūno laidojimo tendencijai. Tas paaiškina greitą bei neskausmingą etninės Lietuvos pakrikštijimą ir su tuo susijusius laidose nos pakitimus.

Dėkoju archeologui Gediminui Gendrėnui, 1980–1981 m. žiemą Vilniuje, Latako gatvėje, iš po ekskavatoriaus kaušo išgelbėjusiam nemažai vertingos archeologinės medžiagos, kurios nedidelė dalis, jam maloniai sutikus, panaudota šiame straipsnyje, taip pat archeologui Vyktintui Vaitkevičiui, parengusiam šio straipsnio iliustracijas (Nr.2–5) pagal Valstybinės paminklosaugos komisijos specialistų Gedimino Jucio ir Vlado Niunkos sukurtą kompiuterinę programą.

LITERATŪRA

- Alseikaitė-Gimbutienė M., 1943 – Kapų tipai Lietuvoje proistoriais laikais // *Gimtasai kraštas*. Šiauliai, 1943. T.31, p.1–32.
- Alseikaitė-Gimbutienė M., 1946 – Die Bestattung in Litauen in der vorgeschichtlichen Zeit. Tübingen, 1946.
- Antanavičius J., 1975 – Geležiniai žirgo aprangos dirbiniai // *Kraštotyra*. Vilnius, 1975. T.8, p.188–194.
- Antanavičius J., 1976 – Balno kilpos Lietuvoje X–XIV a. // *MADA*. 1976. T.1(54), p.69–81.
- Apals J., 1968 – Hidroarheologiskās ekspedīcijas darbs 1967. g. // *Zinātniskās atskaites sesijas referātu tēzes par arheologu un etnogrāfu 1967. gada pētījumu rezultātiem*. Rīgā, 1968, p.43–48.
- Balčiūnas J., Dakanis B., Strazdas A., 1994 – Archeologijos paminklų žvalgymas 1992 ir 1993 metais // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais*. Vilnius, 1994, p.278–292.
- Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. Vilnius, 1996. T.1.
- Baranauskas T., 1994 – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ištakos // *Voruta*. 1994. Nr.4(142), p.6; Nr.5(143), p.6; Nr.6(144), p.6.
- Baranauskas T., 1995 – Kada susivienijo Lietuva? // *Voruta*. 1995. Nr.25-27(211-213), p.11-14.
- Basanavičius J., 1936 – Mano gyvenimo kronka ir nervų ligos istorija. Vilnius, 1936.
- Bertašius M., 1994a – Marvelės degintiniai kapai I // *Vidurio Lietuvos archeologija*. Vilnius, 1994. T.1, p.56–69.
- Bertašius M., 1994b – Vėlyvojo geležies amžiaus kapai Marvelės kapinyne // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais*. Vilnius, 1994, p.128–132.
- Bliujienė A., 1992 – Alinkos (Raistinės) pilkapiai // *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 1992. T.8, p.105–127.
- Butėnas E., 1988 – Maisiejūnų pilkapių tyrinėjimai // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais*. Vilnius, 1988, p.47–48.
- Česnys G., Balčiūnienė I., 1988 – Senųjų Lietuvos gyventojų antropologija. Vilnius, 1988.
- Dakanis B., 1986 – Piepalių–Lopų plokštinio kapinyno žvalgomieji tyrinėjimai // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 ir 1985 metais*. Vilnius, 1986, p.43–44.
- Dubonis A., 1996 – Leičiai (lietuviai) ir Lietuvos Didžiųjų kunigaikščių dinastinė politika Žemaičiuose XIII a. pabaigoje – pirmaisiais XIV a. dešimtmečiais // *Lituanistica*. 1996. T.2(26), p.16–30.
- Engel C., 1931 – Zwei spätheidnische Silberfunde aus altsudauschem Gebiet // *Prussia*. 1931. Bd. 29, p.68–87.
- Gendrėnas G., 1980š – Vilnius. 1980–1981 m. 160 vietų Dailės instituto bendrabutis Latako g-vėje. Archeologinė mechanizuotų žemės darbų priežiūra // *LIIR* Nr.1606A.
- Gendrėnas G., 1981š – Vilnius. 1981 m. 160 vietų Dailės instituto bendrabutis Latako g-vėje. Archeologiniai tyrimai // *LIIR* Nr.1606C.
- Girininkas A., 1996 – Nauji archeologijos paminklai Kaišiadorių rajone // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais*. Vilnius, 1996, p.290–291.
- Girininkas A., Lukoševičius O., 1995 – Archeologinių paminklų paieškos Kaišiadorių rajone // *Baltų archeologija*. 1995. Nr.3(6), p.23–24.
- Gudavičius E., 1983 – Dėl Lietuvos valstybės kūrimosi centro ir laiko // *MADA*. 1983. T.2(83), p.61–70.
- Gudavičius E., 1986 – Dar kartą dėl Lietuvos valstybės kūrimosi centro ir laiko // *MADA*. 1986. T.2(95), p.53–60.
- Gudavičius E., 1994 – Dėl Lietuvos valstybės ištakų // *Voruta*. 1994. Nr.12(150), p.5; Nr.13(151), p.5; Nr.14(152), p.5.
- Gudavičius E., 1995 – Dar kartą apie Lietuvos valstybės ištakas // *Voruta*. 1995. Nr.40(226), p.4; Nr.41(227), p.4; Nr.42(228), p.4; Nr.43(229), p.4; Nr.44(230), p.4; Nr.45(231), p.4; Nr.46(232), p.4; Nr.47(233), p.4-5.
- Istorijos, 1953š – Istorijos ir teisės instituto archeologiniai žvalgomoji ekspedicija 1953 m. birželio 2-16 d.d. // *LIIR*. F.1. Nr.23.
- Ivanauskas E., 1996 – Senkapių tyrinėjimai – atradimai ir praradimai // *Baltų archeologija*. 1996. Nr.2(9), p.35–37.

- Ivanauskas E., Balčius M., 1994 – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lydiniai ir monetos nuo 1387 iki 1495 metų. Vilnius, 1994.
- Jovaiša E., Markelevičius J., 1976 – Lietuvos TSR archeologijos paminklai ir jų apsauga. Vilnius, 1976.
- Jučas M., 1959 – J. Dluogošo „Lenkijos istorija“ // MADA. 1959. T.1(6), p.135–148.
- Jurginis J., 1984 – Raganų gaudymo šimtmetis. Vilnius, 1984.
- Katalynas K., Vaitkevičius G., 1995 – Vilniaus miesto raida XIV–XVII amžiais // Baltų archeologija. 1995. Nr.4(7), p.25–32.
- Kazakevičius V., 1986 – Visėtiškių pilkapynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 ir 1985 metais. Vilnius, 1986, p.56–57.
- Kazakevičius V., 1988 – Visėtiškių pilkapynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais. Vilnius, 1988, p.50–55.
- Kazakevičius V., 1990a – Miškinių (Anykščių r.) pilkapyno tyrinėjimai 1989 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais. Vilnius, 1990, p.48–49.
- Kazakevičius V., 1990b – Visėtiškių (Anykščių r.) pilkapyno tyrinėjimai 1988 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais. Vilnius, 1990, p.49–52.
- Kazakevičius V., 1993 – Plinkaigalio kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1993. T.10, p.3–181.
- Kazakevičius V., 1996 – Kalniškių kapinyno kasinėjimai 1994 ir 1995 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p.111–115.
- Kiti, 1972 – Kiti 1970–1971 m. tyrinėti kapinynai // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais. Vilnius, 1972, p.75–77.
- Krukowski S., 1911 – Cmentarzysko mogił ciałopalnych w Jasudowie pod Sopoćkiniami, w pow. augustowskim, gub. suwalskiej // Wiatowit. 1911. T.9, p.1–21.
- Krukowski S., 1914 – Cmentarz ciałopalny bez popielnic w Wysokiem (pow. sejneński) // Światowit. 1914. T.11, p.1–13.
- Kulikauskas P. 1974 – Papiškių (Varėnos r.) pilkapiai // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 metais. Vilnius, 1974, p.45–46.
- Kulikauskas P., 1977 – Vilkautinio pilkapynas ir jo tyrinėjimai // Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija. Vilnius, 1977. T.17(2), p.83–104.
- Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., 1961 – Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius, 1961.
- Kuncienė O., 1969 – Pabarių (Eišiškių r.) pilkapių 1966 m. tyrinėjimai // MADA. 1969. T.1(29), p.57–68.
- Kuncienė O., 1971 – Sausių (Trakų r.) pilkapiai // MADA. 1971. T.1(35), p.73–85.
- Kuncienė O., 1972a – Pamusio (Varėnos r.) pilkapiai. (1. Laidosena) // MADA. 1972. T.3(40), p.91–100.
- Kuncienė O., 1972b – Sarių senkapio (Švenčionių r.) tyrinėjimai 1970–1971 m. // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais. Vilnius, 1972, p.71–73.
- Kuncienė O., 1973a – Pamusio (Varėnos r.) pilkapiai. (2. Radiniai) // MADA. 1973. T.2(43), p.103–123.
- Kuncienė O., 1973b – Katkuškių pilkapiai // MADA. 1973. T.4(45), p.91–106.
- Kuncienė O., 1979 – Sarių senkapis // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1979. T.1, p.76–100.
- Kuncienė O., 1981 – Grigiškių (Neravų) pilkapyno laidojimo papročiai. (2. VIII–X a. pilkapiai) // MADA. 1981. T.3(76), p.93–102.
- Kunskas R., 1988 – Obelių ežero paleogeografinė apžvalga // Lietuvos archeologija. Obelių kapinynas. Vilnius, 1988. T.6, p.4–9.
- Kuprevičius V., 1941 – Vytauto Didžiojo Kultūros Muziejaus 1936.XI.1–1939.XII.31 darbų apyskaita // Vytauto Didžiojo Kultūros Muziejaus metraštis. Kaunas, 1941. T.1, p.331–391.
- Latvijas, 1974 – PSR archeologija. Rīga, 1974.
- Lietuvių, 1987 – Lietuvių etnogenezė. Vilnius, 1987.
- Lietuvos, 1957 – TSR istorija. Vilnius, 1957. T.1.
- Lisanka A., 1972 – Mankaviškių kapinyno (Kaišiadorių r.) tyrinėjimai 1971 m. // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais. Vilnius, 1972, p.61–62.
- Luchtanas A., 1997 – Pirmųjų lietuviškų monetų datavimas archeologijos duomenimis // Kultūros paminklai. Vilnius, 1997. T.4, p.53–61.
- Luchtanas A., Vėlius G., 1996 – Laidosena Lietuvoje XIII–XIV a. // Vidurio Lietuvos archeologija. Etnokultūriniai ryšiai. Vilnius, 1996, p.80–88.
- Markelevičius J., 1977 – Papiškių (Varėnos r.) pilkapių tyrinėjimai 1974 ir 1975 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais. Vilnius, 1977, p.110–113.
- Merkevičius A., 1984 – Pribirkos plokštinis kapinynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982 ir 1983 metais. Vilnius, 1984, p.128–130.
- Merkevičius A., 1990 – Prienuo rajono archeologijos paminklų žvalgymas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais. Vilnius, 1990, p.196–198.
- Michelbertas M., 1986 – Tyrinėjimai Kvėdarnos apylinkėse // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 ir 1985 metais. Vilnius, 1986, p.61–63.
- Misius K., Šinkūnas R., 1993 – Lietuvos katalikų bažnyčios. Vilnius, 1993.
- Naudužas J., 1959 – Šiaulių miesto archeologiniai paminklai // Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius, 1959. T.2, p.178–187.
- Navickaitė O., 1957 – Veršvų kapinyno laidojimo papročiai // MADA. 1957. T.2(3), p.153–174.
- Navickaitė O., 1958 – Žirgo apranga Veršvų kapinyne // Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius, 1958. T.1, p.83–93.
- Navickaitė-Kuncienė O., 1963 – XIII–XIV m. e. amžių plokštinis kapinynas Pušaloto kaime, Molėtų r. // MADA. 1963. T.1(14), p.99–114.
- Nikžentaitis A., 1986 – Rašytiniai šaltiniai apie lietuvių pilių sistemą XIII a. pabaigoje–XIV a. pradžioje // MADA. 1986. T.3(96), p.51–62.

- Nikžentaitis A., 1989 – Gediminas. Vilnius, 1989.
- Nikžentaitis A., 1990 – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės užsienio politikos veiksmų programa XIV a.–XV a. I pusėje ir jos įgyvendinimas // *Lituanistica*. 1990. T.3, p.31–40.
- Nikžentaitis A., 1996 – Nuo Daumanto iki Gedimino. Iki rikščioniškosios Lietuvos visuomenės bruožai // *Acta historica universitatis Klaipedensis*. Klaipėda, 1996. T.5.
- Nikžentaitis A., 1997 – Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje (1283–1409) // Lietuvos valstybė XII–XVIII a. Vilnius, 1997, p.507–527.
- Puzinas J., 1932š – Dovainonių kapinyno tyrinėjimų užrašai ir piešiniai. 1932 m. // VDKM Nr.437.
- Sadauskaitė I., 1961 – Dėl mirusiųjų deginimo papročio // Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius, 1961. T.2, p.125–131.
- Svetikas E., 1995 – Monetos XIV–XVII a. Lietuvos kapinyuose // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1995. T.11, p.117–151.
- Svetikas E., 1996 – Monetos iš XIV–VII a. kapų Lietuvoje (1988–1994) // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p.371–381.
- Šėmienė A., 1994 – Ieškome lietuviškos Trojos. Trojos? // Lietuvos aidas. 1994.08.03. Nr.150, p.13.
- Šimėnas V., 1997 – Jotvingiai: seniausioji Seinų ir Punsko krašto praeitis // Liaudies kultūra. 1997. Nr.3, p.3–12.
- Škimelis A., 1996 – Varsėdžių senkapių (Šilalės r.) žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai 1994 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p.129–131.
- Šturms E., 1936 – Vilkumuiža ezera atradumi // *Senatne un Māksla*. Rīga. 1936. T.2, p.72–85.
- Taraskenka P., 1928 – Lietuvos archeologijos medžiaga. Kaunas, 1928.
- Tarvydas B., 1936 – Kuršėnų senkapis // *Gimtasai kraštas*. 1936. Nr.2–4(10–12). Balandis–gruodis, p.525–526.
- Tarvydas B., 1938 – Lepšių senkapis // *Gimtasai kraštas*. 1938. Nr.1–2 (17–18). Sausis–birželis, p.276–277.
- Tautavičienė B., 1970 – Bikavėnų kapinyno, Šilutės r., kasinėjimai 1968 metais // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1968 ir 1969 metais. Vilnius, 1970, p.77–82.
- Tautavičius A., 1955 – Rytų Lietuvos pilkapiai // *MADA*. 1955. T.1, p.87–98.
- Tautavičius A., 1957 – Kapitoniškių pilkapiai // *MADA*. 1957. T.1(2), p.95–109.
- Tautavičius A., 1958 – Šalčininkų rajono pilkapynų tyrinėjimai // Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius, 1958. T.1, p.65–82.
- Tautavičius A., 1970 – Žvilių kapinyno, Šilalės r., kasinėjimai 1968 metais // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1968 ir 1969 metais. Vilnius, 1970, p.74–76.
- Tautavičius A., 1972 – Antrasis Šliktinės, Skuodo r., lobis // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais. Vilnius, 1972, p.84–85.
- Tautavičius A., 1977 – Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, 1977. T.3.
- Tautavičius A., 1989 – Dėl mirusiųjų deginimo papročio plitimo V–VIII a. Žemaitijoje // Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989, p.28–34.
- Tautavičius A., 1994 – Geležies amžius istorinėse baltų žemėse // Baltų archeologija. 1994. Gruodis. Nr. 3, p.2–5.
- Teodora, 1856 – Teodora Narbuta pomniejsze piśma historyczne szczegolnie do historyi Litwy odnoszące się. Wilna, 1856.
- Urbanavičienė S., 1995 – Diktarų kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1995. T.11, p.169–206.
- Urbanavičius V., 1966 – Laidosena Lietuvoje XIV–XVII amžiais // *MADA*. 1966. T.3(22), p.105–119.
- Urbanavičius V., 1967 – XIV–XVII amžių monetos Lietuvos kapinyuose // *MADA*. 1967. T.2(24), p.61–74.
- Urbanavičius V., 1970 – Rumšiškėnai XIV–XVI amžiais. // *Acta historica lituanica*. Vilnius, 1970. T.6.
- Urbanavičius V., 1972 – Liepiniškių senkapio (Utenos r.) tyrinėjimai 1970 m. // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais. Vilnius, 1972, p.69–71.
- Urbanavičius V., 1974 – Jakštaičių–Meškių (Šiaulių r.) senkapio kasinėjimai 1973 m. // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 metais. Vilnius, 1974, p.63–67.
- Urbanavičius V., 1977 – Jakštaičių–Meškių (Šiaulių r.) kapinyno tyrinėjimai 1974 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais. Vilnius, 1977, p.129–134.
- Urbanavičius V., 1978 – XIV–XVII amžių archeologinių paminklų tyrinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1976–1977 metais. Vilnius, 1978, p.36–45.
- Urbanavičius V., 1983 – Obelių ežero paslaptis // *Gimtoji žemė (Ukmergė)*. 1983.10.20, p.3
- Urbanavičius V., 1984a – Obelių ežero turtai // *Mokslas ir gyvenimas*. 1984. Nr.8, p.19–21.
- Urbanavičius V., 1984b – Obelių plokštinio kapinyno tyrinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982 ir 1983 metais. Vilnius, 1984, p.95–98.
- Urbanavičius V., 1987 – Laidojimas vandenyje: atradimas ir mįslės // *Mokslas ir gyvenimas*. 1987. Nr.7, p.23–26.
- Urbanavičius V., 1994 – Vidurio Lietuvos gyventojų laidojimo papročių kaita IV–XIV a. // Vidurio Lietuvos archeologija. Vilnius, 1994, p.47–55.
- Urbanavičius V., Urbanavičienė S., 1988 – Archeologiniai tyrimai // Lietuvos archeologija. Obelių kapinynas. Vilnius, 1988. T.6, p.9–63.
- Urtāns V., 1977 – Senākie depoziti Latvijā. Rīga, 1977.
- Vaitkuskienė L., 1978 – Žašino (Šilalės r.) senkapio tyrinėjimai 1976 ir 1977 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1976–1977 metais. Vilnius, 1978, p.182–190.
- Vaitkuskienė L., 1980 – Žašino (Šilalės r.) senkapio tyrinėjimai 1978 ir 1979 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1978 ir 1979 metais. Vilnius, 1980, p.97–100.
- Vaitkuskienė L., 1993 – Vakarų žemaičiai geležies amžiuje: kultūra ir etnosocialinė istorija. Humanitarinių mokslų srities Archeologijos krypties habilit. daktaro disertacijos tezės. Vilnius, 1993.
- Vaitkuskienė L., 1994 – Senovės šilališkių šventiniai drabužiai // Šilalės kraštas. Vilnius, 1994. T.1, p.26–38.
- Valatkienė L., 1982 – Maudžiorų kapinynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1980 ir 1981 metais. Vilnius, 1982, p.62–65.

- Valatkienė L., 1995 – Kuršų kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1995. T.11. p.214–243.
- Valstybės, 1935š – Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, 1935š // Kultūros paveldo centro Dokumentacijos centras. F.1, a.1, Nr.66. Nenumeruotas puslapis tarp p.81 ir 82; Nr.103, p.428–432.
- Varnas A., 1980 – Žirgų antkablės Lietuvoje // Jaunųjų istorikų darbai. Vilnius, 1980. T.3, p.99–101.
- Vartbergė H., 1991 – Livonijos kronika // Latvis H., Vartbergė H. Livonijos kronikos. Vilnius, 1991, p.153–208.
- Vėlius G., 1996 – Kernavės–Kriveikiškių XIII–XIV a. kapinynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p.149–154.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., 1958 – Lietuvos archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai. Vilnius, 1958.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964 – IX–XII amžių kalavijai Lietuvoje // Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius, 1964. T.4, p.197–226.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970 – Lietuviai IX–XII amžiais. Vilnius, 1970.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., 1971 – Lietuvio kario žirgas // Acta historica lituanica. Vilnius, 1971. T.7.
- Zabiela G., 1987 – Dėl m. e. II tūkstantmečio archeologijos periodizacijos // 1967–1987 m. istorijos ir kultūros paminklų tyrinėjimai. Vilnius, 1987, p.54–57.
- Zabiela G., 1990 – Recenzija „Lietuvos archeologija. / Kn./ 6: Obelių kapinynas“ // Lietuvos istorijos metraštis 1989. Vilnius, 1990, p.95–101.
- Zabiela G., 1992 – Nalšia Lietuvos valstybės kūrimosi išvakarėse // Rytų Lietuva. Istorija, kultūra, kalba. Vilnius, 1992, p.12–24.
- Zabiela G., 1995 – Lietuvos medinės pilys. Vilnius, 1995.
- Zabiela G., 1996 – Archeologijos paminklų žvalgymai Anykščių rajone // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p.347–350.
- Zabiela G., 1996š – Žėronių kapinyno (Trakų r.) archeologinių kasinėjimų 1996 metais ataskaita // LIR. F.1. Nr.2651.
- Zabiela G., Baranauskas T., 1996 – Deltuvos žemė // Lietuvos istorijos metraštis 1995. Vilnius, 1996, p.5–14.
- Žulkus V., 1995 – Migration in Žemaitija in den 13–16. Jahrhunderten // Archaeologia Baltica. Vilnius, 1995, p.156–173.
- Астраускас А., 1989 – Погребальные памятники ятвяжской земли // Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989, p.70–77.
- Археологические разыскания в Виленской губернии // Известия Русского археологического общества. Санкт Петербург, 1859. Т.1, p.15–19.
- Археология Украинской ССР. Киев, 1986. Т.3.
- Вайткунскене Л., 1985 – Контакты между балтскими племенами на территории Литвы в X–XII вв // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985, p.67–77.
- Ванкина Л., 1985 – Место могильника Боки среди балтских памятников // Проблемы этнической истории балтов. Рига, 1985, p.44–46.
- Волкайте-Куликаускаене Р., 1953 – Погребения с конями у древних литовцев // Советская археология. 1953, Т.17, p.211–222.
- Голубева Л. А., 1949 – Киевский некрополь // Материалы и исследования по археологии СССР. Материалы и исследования по археологии древнерусских городов. Москва, 1949. Т.11, p.103–118.
- Гуревич Ф. Д., 1962 – Древности Белорусского Понеманья. Москва–Ленинград, 1962.
- Дучыц Л. У., 1991 – Браслаўскае Паазер'е у IX–XIV стст. Мінск, 1991.
- Дучыц Л., Квяткоўская А., 1994 – Пахавальныя помнікі наваколлі Падсвілля // Гістарычна – археалагічны зборнік. Мінск, 1994. Нр.4, p.58–70.
- Записки, 1856 – Записки Виленской археологической комиссии. Часть 1. Археологическая коллекция. Wilno, 1856.
- Заяц Ю. А., 1995 – Заславль в эпоху феодализма. Минск, 1995.
- Зверуго Я. Г., 1975 – Исследования в верхнем Понеманье // Археологические открытия 1974 года. Москва, 1975, p.386.
- Зверуго Я. Г., 1989 – Верхнее Понеманье в IX–XIII вв. Минск, 1989.
- Квятковская А. В., 1986 – Каменные могильники Белорусского Понеманья // Краткие сообщения института археологии. Нр.183. Средневековая археология Восточной Европы. Москва, 1986, p.32–41.
- Квятковская А. В., 1994 – Каменные могильники Беларуси XI–XVII вв. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Минск, 1994.
- Квятковская А. В., 1996 – Курганы ятвягов конца I–начала II тысячелетия н. э. (устройство и типология) // Гістарычна – археалагічны зборнік. Мінск, 1996. Нр.10, p.58–61.
- Мугуревич Э., 1985 – Проблемы формирования латышской народности в средневековье (по данным археологии) // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985, p.56–66.
- Поболь Л. Д., 1979 – Древности Белоруссии в музеях Польши. Минск, 1979.
- Седов В. В., 1982 – Восточные славяне в VI–XIII вв. // Археология СССР. Москва, 1982.
- Седов В. В., 1989 – Земля ятвягов (племенная дифференциация) // Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989, p.50–55.
- Семянчук Г. М., 1993 – Новая категория археологических памятников на территории Полацкой земли (грунтовые могильники XI–XIII стст.) // Гістарычна – археалагічны зборнік. Мінск, 1993. Нр.2, p.124–133.
- Спицынъ А., 1926 – Литовскія древности // Tauta ir žodis. Kaunas, 1926. Т.3, p.112–171.
- Таутавичюс А., 1968 – Раскопки в дер. Бикавеная (Шилутский р-н) // 20 лет. Материалы к отчетной конференции археологических экспедиций Института истории АН Литовской ССР. Вильнюс, 1968, p.68–69.

Урбанавичюс В. Ф., 1966 — К вопросу о погребениях с трупосожжением XIV века в Литве // MADA. 1966. Т.2(21), р.183–190.

Урбанавичюс В., 1987 — Захоронения в воде: находки и интерпретация // Археология и история Пскова и Псковской земли. Псков, 1987, р.75–76.

Урбанавичюс В., 1990 — Погребения в озере Обяляй // Исследования в области балто–славянской культуры: погребальный обряд. Москва, 1990, р.196–201.

Штыхов Г. В., 1978 — Города Полоцкой земли. Минск, 1978.

Штыхаў Г. В., 1992 — Крывічы. Мінск, 1992.

SANTRUMPOS

MADA – Lietuvos TRS Mokslų Akademijos darbai

LIIR – Lietuvos istorijos instituto Rankraštynas

MNBR – M. Mažvydo Nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyrius

MAB – Mokslų Akademijos biblioteka

BEGRABUNGSART IM HEIDNISCHEN LITAUEN

ZUSSAMMENFASSUNG

Einer von den Zeitabschnitten der litauischen Archäologie des Mittelalters, denen eine gründliche Erforschung fehlt, ist das 13. und das 14. Jh. Es ist der Zeitabschnitt der heidnischen Geschichte Litauens. Die Bestattungsart, die für litauischen Stämme bis zum 13. Jh. typisch war, ist von Archäologen M. Gimbutienė, R. Kulikauskienė, A. Tautavičius u. a. bereits beschrieben worden. In Werken des Archäologen V. Urbanavičius wurde der Zeitabschnitt vom 14. bis zum 17. Jh. analysiert. Die Zeitspanne vom Anfang des 13. Jh. bis zum Ende des 14. Jh. wird nicht selten in 2 Teile untergliedert. Der erste Abschnitt (das 13. Jh.) wird zur Späteisenzeit, der zweite – (das 14. Jh.) zum Mittelalter gezählt. Die Bestattungsspuren von 13. und 14. Jh. sind bis jetzt nicht genau bestimmt, ihre Eigentümlichkeiten, regionale – territoriale Unterschiede sind nicht genau bezeichnet worden. Unser Anliegen ist, dies im vorliegenden Artikel aufgrund der Daten, die bis 1996 einschliesslich gesammelt worden sind, zu erschliessen.

Der erste Versuch, die Gräberfelder vom 13. und 14. Jh. zu bestimmen, wurde von A. Spicyn im 3. Jahrzehnt des 20. Jh. s unternommen. Er hatte aber keinen Erfolg dabei, da keine genaue Chronologie von alten Funden vorhanden war. Später haben M. Gimbutienė, R. Kulikauskienė, A. Tautavičius Gräber vom 13. Jh. aufgrund der Daten über die Beerdigung in früheren Jahrhunderten beschrieben. Die Brandgräber aus dem 14. Jh. forschte V. Urbanavičius, indem er sich auf Daten über Gräberfelder der späteren Jahrhunderte stützte. In der letzten Zeit sind Theorien entstanden, die behaupten, dass die verbrannten Gestorbenen im 13. und im 14. im Wasser bestattet (so V. Urbanavičius) oder unverbrannt in flachen Gräberfeldern begraben wurden (so A. Luchtanas, G. Vėlius).

Die Bestattungsart in Litauen im 13. Jh. ist ohne historischen Kontext nicht zu erklären. Seit dem Anfang des 2. Jahrtausends waren die baltischen Stämme von christlichen

Staaten umgeben. Das Bündnis von litauischen Stämmen war am grössten. Dort wurden die Toten verbrannt und in Grabhügeln beerdigt. Dieses Bündnis wurde zum Kern des litauischen feudalen Staates. Die anderen baltischen Stämme, die stets von Kreuzrittern und livländischen Orden überfallen worden sind, wurden im 13. Jh. entweder ausgerottet oder assimiliert, oder sie schlossen sich dem litauischen Staat an. In solch einer komplizierten historischen Situation Abb. eten sich unter dem Einfluss der vorherrschenden heidnischen Weltanschauung die heidnischen Bestattungssitten heraus. In verschiedenen Regionen Litauens waren sie am Anfang ein wenig unterschiedlich, da jede Region ihr eigenes historisches Erbe hatte.

Der östliche Teil Litauens ist am wenigsten erforscht worden. Hier werden die spätesten Grabhügel und Brandgräber aus dem 12. Jh. datiert. Um fast dieselbe Zeit verschwinden auch Grabhügel auf dem Territorium der östlichen Nachbarn von Litauern Slaven – kriwitschen. Sie beerdigten ihre Toten seit dem 11. Jh. unverbrannt. Um die gleiche Zeit haben auch die südlichen Nachbarn der Litauer Jotvingiai aufgehört, Tote zu verbrennen und Grabhügel zu bauen. Die nördlichen Nachbarn der Litauer Sėliai haben ihre Toten nicht verbrannt, sondern beerdigten sie in Grabhügeln bis zum 12. Jh. Die Sitte, die Gestorbenen zu verbrennen, die bei Litauern und in anderen baltischen Stämmen üblich war, wird auch in schriftlichen Quellen erwähnt. Zur Zeit sind 8 unanfechtbare Zeugenaussagen von Altersgenossen aus dem Zeitabschnitt vom 13. Jh. bis zum Anfang des 15. Jh. einschliesslich bekannt.

Genau fixierte Gräber aus dem 13. und 14. Jh. wurden an 5 Stellen in Ostlitauen entdeckt, wodie Grabhügeln verbreitet sind. An 3 von diesen Stellen wurden Reste von

Brandgräbern, an 4 davon Reste von Körpergräbern gefunden. Noch 3 Stellen sind wenig erforscht worden.

Ein Brandgrab wurde auf dem Gräberfeld Liepiniškės entdeckt, ein anderer, der noch nicht klar festgestellt ist, wurde in Gėliogaliai, noch zwei Gräber wurden auf dem Gräberfeld Kozlovcy (Weissrussland) gefunden. Bei allen diesen Gräbern (ausser Gėliogaliai) fehlt das Luchengewand. In Kernavė – Kriveikiškiai, in Vilnius Latako – Strasse, auf den Gräberfelder Kozlovcy und Paševiči (beide liegen in Weissrussland) wurden mindestens 162 Körpergräber erforscht, die von manchen Forschern als slawisch bezeichnet wurden. Die slawische Herkunft dieser Gräber wird in Bezug auf das Kernavė – Kriveikiškiai Gräberfeld am meisten bestritten, obwohl sich diese Gräber in ihrem Inhalt wesentlich von litauischen Gräbern vom Ende des 14. Jh. und dem 15. Jh. unterscheiden. Versuche, den aussergewöhnlichen Inhalt dieses Gräberfeldes mit seinem städtischen Charakter zu erklären, sind zur Zeit nicht überzeugend.

Es ist ziemlich schwierig, die Bestattungsart in Ostlitauen im 13. und 14. Jh. auf dieser Datenbasis zu rekonstruieren. Man gewinnt den Eindruck, dass die Litauer ihre Toten hier auf flachen Gräberfeldern verbrannt beerdigten. Brandgräberfelder, die nicht grosse Flächen betrugten, lagen irgendwo in der Nähe von den Grabhügeln und von den mittelalterlichen Gräberfeldern. Bisher hat niemand danach gesucht, obwohl es bestimmt Stellen gibt, wo solche Gräber möglicherweise zu finden sind.

In Mittellitauen wurden die Toten vom 7. bis zum 14. Jh. zusammen mit unverbrannten Pferden bestattet. Solche Gräberfelder sind an 59 Stellen bekannt (Abb. 2). Die Bestattungsart auf den Gräberfeldern von Mittellitauen, die gewöhnlich zur Aukštaitija gezählt werden, wurde in groben Zügen mehrmals eingehend beschrieben, es hat sich jedoch bisher keiner vorgenommen, diese Gräber in engere chronologische Gruppen zu gliedern. Da eine genauere Chronologie dieser Gräber fehlt, gab es immer Möglichkeiten zu verschiedenen Interpretationen. Aufgrund der Funde aus dem See Obeliai hat V. Urbanavičius eine Hypothese über einheimische Bewohner des Ortes oder Einwanderer Preussen, Slaven und Nadruven entwickelt, die ihre verbrannten Toten im Wasser bestatteten. Der Fundplatz von Obeliai – See aus dem 13. – 14. Jh., der schon Anfang des 19. Jh. entdeckt und 1983 gründlich geforscht wurde, hat keine Analogien. Ein ähnlicher Ort auf dem Gräberfeld Marvelė, der 1993 geforscht wurde, ist aller Wahrscheinlichkeit nach durch eine Flut von Nemunas entstanden. Das gesamte Material lässt den Fund von Obeliai – See als Reste eines Brandgräberfeldes am Ufer bezeichnen, die Ende des 14. Jhs bei der Taufe hiesiger Einwohner in den See geschüttet wurden. Beim Forschen von Gräberfeldern in Mittellitauen wurden dort gefundene Reste von Brandgräbern oft als Feuerplätze bezeichnet. Verbrannte Tote wurden in dieser Region höchstwahrscheinlich neben dem Verbrennungsort oder gar auf dem Feuerplatz begraben.

Žemaitija leistete gegen Ordenanfalle 200 Jahre Widerstand, was starken litauischen Hinterland zu verdanken ist, und wurde erst 1413 getauft. Vom 12. Jhr. an bis zur Taufe haben Schemaiten ihre Toten verbrannt. Brandgräber oder ihre Reste wurden auf 35 Gräberfeldern in Žemaitija gefunden (Abb. 3), aber nur 14 davon wurden geforscht. Auf dem

Ausgrabungsplatz wurden 45 Brandgräber festgestellt. Am Anfang wurden für Brandgräber gleiche Gruben wie für einfache Gräber gegraben, darin wurde ein Teil von verbrannten Totenknochen geschüttet und verschiedene Gegenstände beigelegt. Später wurden für Brandgräber kleinere nicht mehr so tiefe Gruben gegraben, die dicht aneinander gereiht wurden. Am Inhalt von Brandgräbern wird die Differenzierung von Reichen und Armen erkennbar, man findet darin immer mehr Waffen.

Die Sitte, Toten zu verbrennen ist in Žemaitija mit der kurischen Expansion in dieses Land entstanden und wurde stärker nach der Ausschließung von Žemaitija an das Litauische Fürstentum.

In Südlitauen sind 14 Orte bekannt, wo Reste von Brandgräber gefunden worden sind (Abb. 4). Genauere Forschungsdaten wurden in 8 Gräberfeldern gesammelt, wo 40 deutlich umrissene Gräber fixiert wurden. Zum grössten Erfolg ist es auf dem Gräberfeld Žėronys gekommen, dessen Forschung der Autor dieses Artikels 1996 angefangen hatte. In Südlitauen herrschten im 13. und 14. Jh. kleine flache Gräberfelder mit Brandgräbern vor. Verbrannte Toten wurden in untiefen Gruben unter dünner Erdschicht begraben, wobei verkohlte Knochen und Totenzubehör vom Feuerlatz dahergebracht wurden. Es waren Topfscherben, Schmuckreste, Werkzeuge und auch Waffen, die nur reicheren gehört hatten dabei. Diese Gräber haben die Litauer hintergelassen, die auch jotvingisches Blut hatten und später aus Dsuken bekannt waren.

Beim Überblick von Besonderheiten der Begrabungsart in Litauen im 13. und 14. Jh. stellen sich bestimmte gemeinsame Züge heraus. Es ist vor allen Dingen die Totenverbrennungssitte, die ungeachtet des stark vordringenden Christentums bis zur offiziellen Taufe Litauens erhalten blieb. In diesem Zeitabschnitt ist die litauische Nation entstanden. Die Umrisse des von ihr bewohnten Territoriums werden durch Kartografieren von Gräberfeldern mit Körpergräbern deutlich, die zweifellos ins 15. Jh. gehören und mit Hilfe erster litauischer Münzen datiert werden.

Der zweihundertjährige Abschnitt der Geschichte des litauischen heidnischen Staates (1183 – 1387) kennzeichnet die Periode, in der sich die litauische Nation Abb. etc und einigte. In dieser Periode werden auch die Beerdigungssitten gleich. Im 13. Jh. herrschten noch bei jedem Stamm gewisse Eigentümlichkeiten vor, die stark von neuen Tagesereignissen innerhalb des Staates beeinflusst wurden. In diesen Zeit existierten 4 ethnographische Gebiete, die sich in ihren Beerdigungssitten unwesentlich voneinander unterschieden - Litauer in Ostlitauen, Aukštaiten im zentralen Teil von Litauen, Schemaiten in der Zentralen Žemaitija und litauisch gewordene Jotvingen (Dsuken) in Südlitauen (Abb. 6). Im 14. Jh. vollzieht sich weiter die Nivelation der Verbrennungssitte in den oben erwähnten 4 kulturellen – ethnischen Regionen. Die verbrannten Toten wurden mit Resten von Leichengewand auf flachen Gräberfeldern unter dünner Erdschicht begraben. Auf Brandgräberfeldern finden sich immer mehr Totenzubehör, insbesondere Waffen und Keramik. Die ungenaue Chronologie von Gegenständen aus dem 13. und 14. Jh. sowie ungenügend entwickelte Methodik der Forschung von Brandgräbern läßt keine ausführlichere Beschreibung von Veränderungen in Bestattungsart in diesem Zeitabschnitt zu, die allgemeinen Tendenzen sind dagegen klar.

Abb. 1. Verbreitung von Grabhügeln und Gräberfeldern in Ostlitauen in dem 13. und 14. Jh.: I – Verbreitung der Grabhügelkultur in Ostlitauen in dem 11. Jh.; II – Gräberfelder mit Brandgräbern (1 – Gėliogaliai, Molėtai – Bezirk; 2 – Kazlovcy, Miory – Bezirk; 3 – Liepiniškės, Utena – Bezirk); III – Gräberfelder mit Körpergräbern (1 – Kazlovcy, Miory – Bezirk; 2 – Kernavė – Kriveikiškiai, Širvintos – Bezirk; 3 – Paševiči, Braslav – Bezirk; 4 – Vilnius (Latako – Straße)); IV – unklare Gräberfelder (1 – Antosito, Braslav – Bezirk; 2 – Prazjuni, Braslav – Bezirk; 3 – Svyr, Medil – Bezirk).

Abb. 2. Aukschtaitische (hochlitauische) Gräberfelder in Zentrallitauen: Apytalaukis, Kėdainiai – Bezirk; 1. Barinė, Panevėžys – Bezirk; 2. Bivyčiai, Kaunas – Bezirk; 3. Burveliai, Panevėžys – Bezirk; 4. Didieji Ibėnai, Kaunas – Bezirk; 5. Galulaukiai, Kėdainiai – Bezirk; 6. Gėluva, Raseiniai – Bezirk; 7. Grauziai, Kėdainiai – Bezirk; 8. Juodoniai, Kaunas – Bezirk; 9. Jurbarkas, Jurbarkas – Bezirk; 10. Karmėlava, Kaunas – Bezirk; 11. Kejėnai, Raseiniai – Bezirk; 12. Kriemala, Kaunas – Bezirk; 13. Krūvandai, Kaunas – Bezirk; 14. Kulautuva, Kaunas – Bezirk; 15. Kurklintiškiai, Ukmergė – Bezirk; 16. Laikiškiai, Jonava – Bezirk; 17. Lanciūnava, Kėdainiai – Bezirk; 18. Marvelė, Kaunas – Stadt; 19. Masteikiai, Kaunas – Bezirk; 20. Medekšiai, Kėdainiai – Bezirk; 21. Melninkai, Kėdainiai – Bezirk; 22. Mitytai, Šakiai – Bezirk; 23. Nendriniai, Marijampolė – Bezirk; 24. Obeliai, Ukmergė – Bezirk; 25. Pažuočiai, Ukmergė – Bezirk; 26. Pakalniškiai, Jurbarkas – Bezirk; 27. Pakalniškiai, Kaunas – Bezirk; 28. Pakalniškiai, Šakiai – Bezirk; 29. Pakapiai, Kaunas – Bezirk; 30. Pakritižys, Panevėžys – Bezirk; 31. Pamūšis, Ukmergė – Bezirk; 32. Pašiliai, Panevėžys – Bezirk; 33. Paviekiai, Kėdainiai – Bezirk; 34. Pavilkijys (Nosiedai), Šakiai – Bezirk; 35. Pernarava (Žiogučiai), Kėdainiai – Bezirk; 36. Piktagalys, Anykščiai – Bezirk; 37. Plembergas, Raseiniai – Bezirk; 38. Radikiai, Kaunas – Bezirk; 39. Radiškis, Ukmergė – Bezirk; 40. Ramoniškiai, Šakiai – Bezirk; 41. Raudonėnai, Jurbarkas – Bezirk; 42. Rimaisai, Panevėžys – Bezirk; 43. Rojūnai, Panevėžys – Bezirk; 44. Ruseiniai, Kėdainiai – Bezirk; 45. Sargėnai, Kaunas – Stadt; 46. Seredžius, Jurbarkas – Bezirk; 47. Skrebinai, Jonava – Bezirk; 48. Šeimyniškėliai, Anykščiai – Bezirk; 49. Šulaičiai, Kėdainiai – Bezirk; 50. Tulpiakėmis, Ukmergė – Bezirk; 51. Uliūnai, Panevėžys – Bezirk; 52. Urnėžiai, Kėdainiai – Bezirk; 53. Vareikonai, Kaunas – Bezirk; 54. Veliuona, Jurbarkas – Bezirk; 55. Venslaviškiai, Panevėžys – Bezirk; 56. Veršvai, Kaunas – Stadt; 57. Vilkija, Kaunas – Bezirk; 58. Žemoji Panemunė, Šakiai – Bezirk

Abb. 3. Gräberfelder aus Schemaiten. 1. Antininkai, Šilalė – Bezirk; 2. Baravykai, Šilalė – Bezirk; 3. Bikavėnai, Šilutė – Bezirk; 4. Drobūkščiai, Telšiai – Bezirk; 5. Dvarviečiai, Kelmė – Bezirk; 6. Jakštaičiai (Meškiai), Šiauliai – Bezirk; 7. Junkilai, Kelmė – Bezirk; 8. Kalniškiai, Raseiniai – Bezirk; 9. Kaupriai, Šiauliai – Bezirk; 10. Kuršai, Telšiai – Bezirk; 11. Kuršėnai, Šiauliai – Bezirk; 12. Kvėdarna, Šilalė – Bezirk; 13. Lepšiai

(Aleksandrija), Šiauliai – Stadt; 14. Maudžiorai, Kelmė – Bezirk; 15. Naukaimis, Kelmė – Bezirk; 16. Paalksniai, Kelmė – Bezirk; 17. Pagrybis, Šilalė – Bezirk; 18. Payžnys, Šilalė – Bezirk; 19. Paluknys, Raseiniai – Bezirk; 20. Paprūdžiai, Raseiniai – Bezirk; 21. Papušyniai, Tauragė – Bezirk; 22. Paragaudis, Šilalė – Bezirk; 23. Piepaliai (Lopai), Radviliškis – Bezirk; 24. Požerė, Šilalė – Bezirk; 25. Pribitka, Plungė – Bezirk; 26. Raganiai, Šiauliai – Bezirk; 27. Simėnai, Šilalė – Bezirk; 28. Sirvydai, Kelmė – Bezirk; 29. Šiaudaliai, Šilalė – Bezirk; 30. Tolišiai, Kelmė – Bezirk; 31. Upyna, Šilalė – Bezirk; 32. Varniai, Telšiai – Bezirk; 33. Varsėdžiai, Šilalė – Bezirk; 34. Žašinas, Šilalė – Bezirk; 35. Žviliai, Šilalė – Bezirk

Abb. 4. Dsukische Gräberfelder in Südlitauen. 1. Bačkininkėliai, Prienai – Bezirk; 2. Bagrėnas, Prienai – Bezirk; 3. Bajorai, Kaišiadorys – Bezirk; 4. Bražuolė, Trakai – Bezirk; 5. Dovainonys, Kaišiadorys – Bezirk; 6. Didieji Likiškiai, Alytus – Bezirk; 7. Grigiškės (Afendevičiai), Trakai – Bezirk; 8. Kernavė, Širvintos – Bezirk; 9. Maisiejūnai, Kaišiadorys – Bezirk; 10. Mankuviškės, Kaišiadorys – Bezirk; 11. Paparčiai, Kaišiadorys – Bezirk; 12. Purvynai, Trakai – Bezirk; 13. Rumšiškės, Kaišiadorys – Bezirk; 14. Žėronys, Trakai – Bezirk.

Abb. 5. Litauische Gräberfelder aus dem 15. Jh., die anhand der Münzen datiert sind; 1. Alytus, Alytus – Bezirk; 2. Ažugiriai, Utena – Bezirk; 3. Bartonys, Jonava – Bezirk; 4. Bazorai, Alytus – Bezirk; 5. Bečiai, Ukmergė – Bezirk; 6. Buivėnai, Kupiškis – Bezirk; 7. Daugirdėnai, Raseiniai – Bezirk; 8. Didžiasalis, Lazdijai – Bezirk; 9. Diktarai, Anykščiai – Bezirk; 10. Gėluva, Raseiniai – Bezirk; 11. Gudiškiai, Anykščiai – Bezirk; 12. Jakštaičiai, Šiauliai – Bezirk; 13. Jakštaičiai, Šiauliai – Bezirk; 14. Jonelaičiai, Šiauliai – Bezirk; 15. Karmėlava, Kaunas – Bezirk; 16. Kartena, Kretinga – Bezirk; 17. Kejėnai, Raseiniai – Bezirk; 18. Kelmė, Kelmė – Bezirk; 19. Kernavė, Širvintos – Bezirk; 20. Kernavė – Kriveikiškiai, Širvintos – Bezirk; 21. Kriemala, Kaunas – Bezirk; 22. Kuršai, Telšiai – Bezirk; 23. Lepšiai, Panevėžys – Bezirk; 24. Masteikiai, Kaunas – Bezirk; 25. Narkūnai, Utena – Bezirk; 26. Obeliai, Ukmergė – Bezirk; 27. Pakalniškiai, Kaunas – Bezirk; 28. Pakapiai, Kaunas – Bezirk; 29. Pakritižys, Panevėžys – Bezirk; 30. Paprūdys, Raseiniai – Bezirk; 31. Pribitka, Plungė – Bezirk; 32. Punia, Alytus – Bezirk; 33. Radikiai, Kaunas – Bezirk; 34. Rukliai, Utena – Bezirk; 35. Rumšiškės, Kaišiadorys – Bezirk; 36. Ruseiniai, Kėdainiai – Bezirk; 37. Sariai, Švenčionys – Bezirk; 38. Skrebinai, Jonava – Bezirk; 39. Šiauliai, Šiauliai – Stadt; 40. Šilelis, Kaunas – Bezirk; 41. Šilėnai, Vilnius – Bezirk; 42. Šulaičiai, Kėdainiai – Bezirk; 43. Taikūnai, Lazdijai – Bezirk; 44. Tiltagalai, Panevėžys – Bezirk; 45. Tulpiakėmis, Ukmergė – Bezirk; 46. Varniai, Telšiai – Bezirk

Abb. 6. Typen von Gräberfeldern in Litauen im 13. und 14. Jh.: 1 – litauische Gräberfelder; 2 – aukschtaitische Gräberfelder; 3 – schematische Gräberfelder; 4 – dsukische Gräberfelder.

Vertė G. Jurčiukonytė

ОБРЯД ЗАХОРОНЕНИЯ В ЯЗЫЧЕСКОЙ ЛИТВЕ

РЕЗЮМЕ

Одним из наименее исследованных периодов археологии средневековой Литвы являются XIII–XIV века. Это период истории языческой Литвы. Обряд захоронения племен, живших на территории Литвы до XIII века, уже определен археологами М. Гимбутене, Р. Куликаускаене, А. Таутавичюсом. Так же проведены исследования и XIV–XVII веков (работы археолога В. Урбанавичюса). XIII–XIV века в археологии Литвы часто делятся на две части, первая из которых (XIII в.) относится к позднему железному веку, вторая (XIV в.) — к средневековью. Погребальные памятники XIII–XIV веков остаются не выделенными, неопределено их своеобразие, региональные, территориальные различия. В этой статье делается попытка всё это определить на основе данных, собранных до 1996 года включительно.

А. А. Спицын в 20–ые годы XX века попытался выделить могильники XIII–XIV веков. При отсутствии более точной хронологии древностей, ему это сделать не удалось. Могильников XIII века на фоне материалов более ранних погребальных памятников позже касались М. Гимбутене, Р. Куликаускаене, А. Таутавичюс. Трупосожжения XIV века на фоне материалов более поздних могильников отчасти исследовал В. Урбанавичюс. В последнее время появились теории об захоронениях трупосожжений XIII–XIV веков в воде (В. Урбанавичюс), о обычае трупоположения (А. Лухтан, Г. Велюс).

Погребальный обряд XIII–XIV веков в Литве не возможно понять без исторического контекста того времени. С начала II тысячелетия балтские племена окружал христианский мир. Самым крупным был союз литовских племен, который своих умерших хоронил сожженными в курганах. Этот союз стал ядром литовского феодального государства. Другие балтские племена, теснимые Орденом, были истреблены, ассимилированы или влились в состав литовского государства. В такой сложной исторической ситуации при господствующем языческом мировоззрении формировались языческие погребальные обычаи. Из — за разного наследия с более ранних времен в различных регионах Литвы они были несколько разными.

Наименее ясным является регион Восточной Литвы. Здесь курганы с трупосожжениями исчезают в XII веке. Примерно в то же время исчезают и курганы восточных соседей литовцев — славян кривичей. Последние с XI века своих умерших хоронили по обычаю трупоположения. В то же время умерших сжигать и курганы сыпать перестали и южные соседи литовцев — ятвяги. Северные соседи литовцев селы своих умерших не сжигали, а в курганах хоронили до XII века. Об обряде трупосожжения, существовавшем

среди литовцев и некоторых других балтских племен в XIII–XIV веках, свидетельствуют и исторические источники. В них известно 8 достоверных свидетельств с XIII — начала XV веков.

Реальные захоронения XIII–XIV веков на территории распространения восточно — литовских курганов обнаружены в 5 местах. В трех из них обнаружено остатки трупосожжения, в 4 — трупоположения. Ещё 3 места остаются неясными (рис. 1). Одно трупоположение обнаружено в могильнике Лепинишкес, второе не очень ясное — в Гялэгалай, два — в могильнике Козловцы (Беларусь). Все эти трупосожжения, за исключением найденного в Гялэгалай — безынвентарные. В Кярнаве — Кривийкишкяй, в Вильнюсе на улице Латако, в могильниках Козловцы и Пошевичи (оба в Беларуси) исследовано по меньшей мере 162 трупоположения, которых часть исследователей относит к славянам. Славянское происхождение этих захоронений особенно оспаривается в случае могильника Кярнава — Кривийкишкяй, хотя инвентарь этих погребений сильно отличается от инвентаря литовских захоронений конца XIV–XV веков. Попытки своеобразие материалов этого могильника объяснить городским характером могильника пока что малоубедительные.

На основе этих малочисленных данных трудно реконструировать обряд захоронения в Восточной Литве в XIII–XIV веках. Всё — таки кажется, что литовцы своих умерших хоронили по обряду трупосожжения в грунтовых могильниках. Небольшие по площади эти могильники были где — то рядом с курганами и средневековыми могильниками с трупоположениями. До сих пор их никто специально не искал, хотя перспективных для этого мест известно не одно.

В средней Литве с VII до XIV веков сожженных умерших хоронили вместе с несожженными конями. Такие могильники известны в 59 местах (рис. 2). Погребальный обряд традиционно к племенам аукштайтов относящихся могильников широко и неоднократно освещался, хотя никто не пробовал захоронений из этих могильников разделить на более узкие хронологические группы. При отсутствии детальной хронологии образовались условия для их различной интерпретации. На основе находок в озере Обялай В. Урбанавичюс выдвинул гипотезу об обычае хоронения местных жителей или пришельцев пруссов, надуров или скалов в воде. Ещё в начале XIX века открыто и широко в 1983 году исследовано место находок в озере Обялай не имеет аналогов. В 1993 году исследовано похожее место в могильнике Марвяле является, судя по всему, лишь творением паводков реки Нямунас. Судя по имеющимся данным, находку в озере Обялай можно

считать остатками могильника трупосожжений, бывшего на берегу, насыпанного в озеро в конце XIV века при введении христианства среди местного населения. Часто при исследовании могильников средней Литвы в них обнаружены остатки трупосожжений интерпретировались как кострища. В этом регионе сожженных умерших, по — видимому, хоронили рядом с местом сожжения или в самом кострище.

Жямайтия благодаря крепкой опоре Литвы сумела выстоять перед натиском Ордена и была христианизирована лишь в 1413 году. С конца XII века до момента крещения жямайты своих умерших сжигали. Цели захоронения по обряду трупосожжения или их остатки известны в 35 могильниках Жямайтии (рис. 3), 14 из которых подверглись раскопкам. В них обнаружено 45 трупосожжений. По началу для трупосожжений копались могильные ямы таких размеров, как и для труположений, в могилу ссыпалась горстка сожженных человеческих костей, влагался различный инвентарь. Позже могильные ямы уменьшались, становились менее глубокими. По материалам трупосожжений прослеживается процесс имущественной дифференциации, в захоронениях встречаются больше оружия. Обряд трупосожжения в Жямайтию проник вместе с экспансией куршей в этот край, усилился после входа Жямайтии в Великое Княжество Литовское.

В Южной Литве известно 14 мест, где найдены остатки трупосожжений (рис. 4). Более конкретные данные есть с 8 могильников, где выделено 40 трупосожжений. Наиболее полно это сделано на материале могильника Жеронис, исследования которого в 1996 году начал автор этой статьи. В Южной Литве в XIII–XIV веках существовали небольшие грунтовые могильники с трупосожжениями. Сожженные умершие хоронились в неглубоких ямках, почти на поверхности земли. При этом с кострища приносились аккуратно выбранные пережженные человеческие кости и сопут-

ствующий инвентарь: черепки гончарной посуды, остатки украшений, орудий производства, для более богатых — и оружие. Эти могильники оставили литуанизированные ятвяги, позже известны под именем дзукай.

При обзоре погребальных обычаев XIII–XIV веков в Литве видна определенная их общность. Прежде всего она проявляется наличием обряда трупосожжения, который не смотря на активно в край проникающее христианство, сохранился вплоть до официального крещения Литвы. В это время сформировался литовский народ. Занимаемая им территория отчетливо вырисовывается при картографировании бесспорных могильников с труположениями XV века, содержащими первые литовские монеты (рис. 5).

Двухсотлетняя история (1183–1387) существования языческого Литовского государства отмечает период образования и консолидации литовской народности. В это время погребальные обычаи становятся более однородными. В XIII веке ещё преобладали племенные различия погребального обряда, сильно разбавленные новыми государственными реалиями. В это время существуют 4 различные этнические области, в какой — то мере отличающиеся между собой по обряду захоронения. Это литовцы в Восточной Литве, аукштайты в Средней Литве, жямайты в центральной Жямайтии и литуанизированные ятвяги (дзукай) в Южной Литве (рис. 6). В XIV веке происходит нивеляция погребального обряда вышеупомянутых 4 областей. Сожженные умершие с остатками инвентаря хоронились неглубоко в грунтовых могильниках. В трупосожжениях увеличивается общее число инвентаря: особенно оружия и керамики. Незавершенная хронология изделий XIII–XIV веков и устаревшая методика полевых исследований трупосожжений не дает возможности более широко осветить изменений в обрядах захоронения, но общие тенденции ясны.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Распространение восточно-литовских курганов и погребальные памятники XIII–XIV веков на их территории: I — границы распространения культуры восточно-литовских курганов в XI веке; II — могильники с трупосожжениями (1 — Гялэгаляй, Моветский р-н; 2 — Козловцы, Миорский р-н; 3 — Лепинишкес, Утянский р-н); III — могильники с труположениями (1 — Козловцы, Миорский р-н; 2 — Кярнаве — Кривяйкишкяй, Ширвинтский р-н; 3 — Пошевичи, Браславский р-н; 4 — Вильнюс (ул. Латако)); IV — неясные могильники (1 — Ангосито, Браславский р-н; 2 — Празьюны, Браславский р-н; 3 — Свирь, Мядельский р-н)

Рис. 2. Могильники Средней Литвы (аукштайтов); 1. Апигалаукис, Кедайнский р-н; 2. Барине, Панявежский р-н; 3. Бивилай, Каунасский р-н; 4. Бурвялай, Панявежский р-н; 5. Дидеи Ибенай, Каунасский р-н;

6. Галулаукяй, Кедайнский р-н; 7. Гелува, Расяйнский р-н; 8. Граужяй, Кедайнский р-н; 9. Юодоняй, Каунасский р-н; 10. Юрбаркас, Юрбаркский г; 11. Кармелава, Каунасский р-н; 12. Кяйэнай, Расяйнский р-н; 13. Кремала, Каунасский р-н; 14. Крувандай, Каунасский р-н; 15. Кулаутува, Каунасский р-н; 16. Курклинтишкяй, Укмяргский р-н; 17. Лайкишкяй, Йонавский р-н; 18. Ланчонава, Кедайнский р-н; 19. Марвяле, г. Каунас; 20. Мастяйкяй, Каунасский р-н; 21. Мядякшяй, Кедайнский р-н; 22. Мялнинкай, Кедайнский р-н; 23. Микитай, Шакаяйский р-н; 24. Няндринай, Мариямпольский р-н; 25. Обяляй, Укмяргский р-н; 26. Паажуоляй, Укмяргский р-н; 27. Пакальнишкяй, Юрбаркский р-н; 28. Пакальнишкяй, Каунасский р-н; 29. Пакальнишкяй, Шакаяйский р-н; 30. Пакапай, Каунасский р-н; 31. Пакритижис, Панявежский р-н; 32. Памушис, Укмяргский р-н; 33. Пашилай, Панявежский р-н; 34. Павекай,

Кедайнский р-н; 35. Павилкийис (Носедай), Шакайский р-н; 36. Пярнарава (Жёгучай), Кедайнский р-н; 37. Пиктагалис, Аникщайский р-н; 38. Плямбяркас, Расяйнский р-н; 39. Радикяй, Каунасский р-н; 40. Радишкис, Укмяргский р-н; 41. Рамонишкяй, Шакайский р-н; 42. Раудоненай, Юрбаркский р-н; 43. Римайсай, Панявежский р-н; 44. Роюнай, Панявежский р-н; 45. Русляйнай, Кедайнский р-н; 46. Саргенай, г. Каунас; 47. Сярджюс, Юрбаркский р-н; 48. Скрябинай, Йонавский р-н; 49. Шяйминишкеляй, Аникщайский р-н; 50. Шулайчяй, Кедайнский р-н; 51. Тулякемис, Укмяргский р-н; 52. Улонай, Панявежский р-н; 53. Урнежай, Кедайнский р-н; 54. Варяйконяй, Каунасский р-н; 55. Вялоона, Юрбаркский р-н; 56. Вянславишкяй, Панявежский р-н; 57. Вяршвай, г. Каунас; 58. Вилькия, Каунасский р-н; 59. Жямойи Панямуне, Шакайский р-н

Рис. 3. Жямайтские могильники; 1. Антининкай, Шилальский р-н; 2. Баравикай, Шилальский р-н; 3. Бикавенай, Шилутский р-н; 4. Дробукщяй, Тяльшайский р-н; 5. Дварвечяй, Кяльмеский р-н; 6. Якштайчяй (Мяшкяй), Шяуляйский р-н; 7. Юнкайла, Кяльмеский р-н; 8. Кальнишкяй, Расяйнский р-н; 9. Каупряй, Шяуляйский р-н; 10. Куршай, Тяльшайский р-н; 11. Куршенай, Шяуляйский р-н; 12. Кведарна, Шилальский р-н; 13. Ляпшяй (Аляксандрия), г. Шяуляй; 14. Мауджёрай, Кяльмеский р-н; 15. Наукаймис, Кяльмеский р-н; 16. Паалксняй, Кяльмеский р-н; 17. Пагрибис, Шилальский р-н; 18. Паижнис, Шилальский р-н; 19. Палукнис, Расяйнский р-н; 20. Папруджяй, Расяйнский р-н; 21. Папушиняй, Таурагский р-н; 22. Парагаудис, Шилальский р-н; 23. Пепаляй (Лопай), Радвилишкский р-н; 24. Пожяре, Шилальский р-н; 25. Прибитка, Плунгеский р-н; 26. Раганяй, Шяуляйский р-н; 27. Сименай, Шилальский р-н; 28. Сирвидай, Кяльмеский р-н; 29. Шяудаляй, Шилальский р-н; 30. Толишяй, Кяльмеский р-н; 31. Упина, Шилалский р-н; 32. Варняй, Тяльшайский р-н; 33. Варседжяй, Шилальский р-н; 34. Жасинас, Шилальский р-н; 35. Жвилай, Шилальский р-н;

Рис. 4. Могильники Южной Литвы (дзуков); 1. Бачкининкеляй, Пренайский р-н; 2. Багренас, Пренайский р-н; 3. Байорай, Кайшядорский р-н; 4.

Бражуоле, Тракайский р-н; 5. Довайнонис, Кайшядорский р-н; 6. Дидеи Ликишкяй, Алитусский р-н; 7. Григишкес (Афяндявичяй), Тракайский р-н; 8. Кярнаве, Ширвинтский р-н; 9. Майсеюнай, Кайшядорский р-н; 10. Манкувишкес, Кайшядорский р-н; 11. Папарчяй, Кайшядорский р-н; 12. Пурвинай, Тракайский р-н; 13. Румшишкес, Кайшядорский р-н; 14. Жяронис, Тракайский р-н

Рис. 5. Литовские могильники XV века (с монетами датируемыми захоронениями); 1. Алитус, Алитусский р-н; 2. Ажурирай, Утянский р-н; 3. Бартонис, Йонавский р-н; 4. Базорай, Алитусский р-н; 5. Бячяй, Укмяргский р-н; 6. Буйвенай, Купишкский р-н; 7. Даугирденай, Расяйнский р-н; 8. Диджясалис, Лаздияйский р-н; 9. Диктарай, Аникщайский р-н; 10. Гелува, Расяйнский р-н; 11. Гудишкяй, Аникщайский р-н; 12. Якштайчяй, Шяуляйский р-н; 13. Якштайчяй, Шяуляйский р-н; 14. Йонялайчяй, Шяуляйский р-н; 15. Кармелава, Каунасский р-н; 16. Картяна, Крятингский р-н; 17. Кляэнай, Расяйнский р-н; 18. Кяльме, Кяльмеский р-н; 19. Кярнавэ, Ширвинтский р-н; 20. Кярнавэ – Кривяйкишкяй, Ширвинтский р-н; 21. Кремала, Каунасский р-н; 22. Куршай, Тяльшайский р-н; 23. Ляпшяй, Панявежский р-н; 24. Мастяйкяй, Каунасский р-н; 25. Наркунай, Утянский р-н; 26. Обяляй, Укмяргский р-н; 27. Пакальнишкяй, Каунасский р-н; 28. Пакапяй, Каунасский р-н; 29. Пакритижис, Панявежский р-н; 30. Папрудис, Расяйнский р-н; 31. Прибитка, Плунгеский р-н; 32. Пуна, Алитусский р-н; 33. Радикяй, Каунасский р-н; 34. Рукляй, Утянский р-н; 35. Румшишкес, Кайшядорский р-н; 36. Русляйнай, Кедайнский р-н; 37. Саряй, Шванчёнский р-н; 38. Скрябинай, Йонавский р-н; 39. Шяуляй, г. Шяуляй; 40. Шилялис, Каунасский р-н; 41. Шиленай, Вильнюсский р-н; 42. Шулайчяй, Кедайнский р-н; 43. Тайкунай, Лаздияйский р-н; 44. Тилтагаляй, Панявежский р-н; 45. Тулякемис, Укмяргский р-н; 46. Варняй, Тяльшайский р-н

Рис. 6. Типы могильников XIII–XIV веков в Литве: 1 – литовские могильники; 2 – аукштайтские могильники; 3 – жемайтские могильники; 4 – дзукиские могильники

Vertė G. Zabiela

Dr. Gintautas Zabiela
Lietuvos istorijos institutas
Archeologijos skyrius
Kražių 5
2001 Vilnius
Tel.: 61 01 07, 8-290 42 379
Faksas: 614935
e-mail: istorija@comliet.lt